

*Эҳдо ба ду шахси таърих, ду устоди
сухан, ду умри бобаракат-Садриддин Айни
ва Абулқосим Лоҳутӣ, ки дар сарғаҳи
адабиёти пуртаровати муосири
тоҷик қарор доштан*

**Ҳадияи муаллиф
(Ба ҷои пешгуфтор)**

Муаррихону муҳаққиқону нависандагону шоирони зиёде ба ин ду шахси бузург, устодони ҷавонони қаламкаш, падарони меҳрубону ғамхор асарҳо бахшидаанд, ки ин китобаки мо пеши онон ҳеҷ аст. Аммо, ба фикри банда, он арзише дорад, ки аз номаҳои ҷонгудозу тақдирсози онон бармеояд. Ба ин маънӣ, гуфтаниям, ки маводи китобро «Мукотибаи Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ» ташкил медиҳад, ки доктори илми филология Хуршеда Отахонова ба ҷои ҳозир намуда, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Муҳаммад Осимӣ сарсухан навиштаанд. Шахсиятҳои зиёде ин мактубҳоро мутолиа намуда, дӯстии бегаразона, масъулиятшиносӣ, серталабӣ, ба қадри вақт расидани ин ду шахсро пеши назар овардаанд. Вале перомуни аҳамияти муҳими тарбиявии ин номаҳо муҳри хомӯшӣ бар лаб задаанд. Маҳз ҳамин ҷиҳати масъала моро водор намуд, ки қалам ба даст гирем. Мазмуни мактубҳо моро ба укёнуси беканори тарбия мебарад, ки шино карда дурру гавҳар ба каф меорем. Дурру гавҳари мо ҳислатҳои одаму одамигарӣ ё инсонист, ки дар бисёр ҷиҳо, аз ҷумла ватандӯстӣ, қору меҳнатқаринӣ, вазифаю масъулиятшиносӣ, боло гузоштани манфиати ҷамъият аз манфиати худ, хоксорию фӯрутанӣ, сабру таҳаммулпазирӣ, қадрдонию қадршиносӣ, дастгирӣ ифода меёбанд.

Мардумони аҳли Ислому Худои азза ва ҷалла бовардоранд ва эътиқотманданд, ки Ёллоҳи Аҳаду Аллоҳи Самад асту Кариму Раҳим. Эътиқоди банде на камтар аз эътиқоди дигарон аст. Бинобар он фӯрсат металабам, то ин тифл ҷашм ба олами ҳастӣ кушояд ва тайтай попо шавад, Омин.

27.03.2018 ба ҷои супорида шуд.
Қоғази офсетӣ. Адади нашр 200 нусха
Матбааи «Нигор»
к. А.Навой, 11

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ ВАТАНДҮСТӢ

Ҳар касе, ки чаҳор чилди «Ёддоштҳо»-ро хондаасту ба шарҳи ҳоли устод Садриддин Айнӣ каму беш шинос аст, медонад, ки ин шахс то сар задани Инқилоби Октябр ва рӯи қор омадани давлати Шӯро дар сарзамини Осиёи Миёна, аз ҷумла Бухорою Самарқанд чӣ рӯзгоре дошт ва чӣ андоза азобу уқубатҳо кашида, марғу мурдаҳо дида. Басанда аст, ки лавҳае аз 75 дурра хӯрдани Айниро пеши назар биёрем:

«Амири Бухоро Айнӣ, Мирзо Назрулло ва баъзе дигар шарикони ӯро ба ҷазои 75 ҷӯб ҳукм мекунад. Дар Регистони Бухоро рӯ ба рӯи арк дар пеши назари тамошобинон ва «олимансабон» ба тахтапушти бараҳнаи нависанда мири ғазаб бо ҷӯбҳои махсус 75 ҷӯб зад.

Айнӣ ба дарди саҳти ин ҷазои ваҳшиёна мардонавор тоқат овард. Ӯ худдорӣ кард, зеро ки нафрат ва кину адовати оштинопазири вай нисбат ба ин тартиботи пурдахшат ва идорақунандагони он беинтиҳо буд. Айнӣ баъд аз ин ҷазо нимзинда ба обхона партофта мешавад.

Як гурӯҳ солдатҳои рус, ки дар вақти аз фронт бозгаштанашон дар стансияи Когон тавакқуф доштанд, бо фармони Совети депутатҳои коргару деҳқон ба шаҳри Бухоро даромада, аз зиндон ҷисми хуншори қариб бечони Айниро халос карда ба Когон меоваранд. Дар беморхонаи Когон ӯ 52 рӯз хоб карда, 25 оператсияи ҷарроҳиро аз сар мегузаронад. Пас аз муолиҷа Айнӣ ба шаҳри Самарқанд кӯчида меояд».

Бинобар он Садриддин Айнӣ, ки табиатан ватандӯст буданду озодию ободии инро дар қалб мепарваранд. Инқилоби Октябрро бо хурсандӣ пешвоз гирифта, «Марши Ҳуррият» - ро меофарад:

*Эй ситамдидагон, эй асирон!
Вақти озодии мо расид,
Муждагонӣ диҳед, эй фақирон!
Дар ҷаҳон субҳи шодӣ дамид.*

Мундариҷа

Ҳадияи муаллиф (Ба ҷои пешгуфтор).....	3
Мактубҳо ва тарбияи ватандӯстӣ.....	4
Мактубҳо ва тарбияи қору меҳнатдӯстӣ.	11
Тарбияи ҳифзи забону адабиёт ва расидан ба қадри онҳо.....	17
Мактубҳо ва тарбияи ҳисси масъулиятшиносӣ.....	32
Мактубҳо ва тарбияи хоксорӣ.....	37
Мактубҳо ва тарбияи садоқат ба Ватан..	41
Мактубҳо ва тарбияи сарфаю сариштакорӣ.....	45
Мактубҳо ва тарбияи шавқу рағбати китобхонӣ.....	47
Мактубҳо ва тарбияи дастгирӣ.....	52
Ба ҷойи охирисухан.....	56

БА ҚОЙИ ОХИРСУХАН

Падару модарон, омӯзгорону устодони арчманд!

1. Устод Садриддин Айни шахси бузург ва басо серкор буданд. Бо вучуди ин ба тарбия ва таълими фарзандон вақт меёфтанд, машғул мешуданд. Инро устод Абулқосим Лоҳутӣ нағз фаҳманд ҳам, таъкид мекарданд, ки «устодчон, ҳоло бачаҳоятон дар синне ҳастанд, ки тарбия ва таълими шуморо мустақиман ва ҳаррӯза лозим доранд. Ин касолатҳо ва бадбахтиҳо вақти шуморо мегирад. Ана ин таъсири саҳт аст. Умед дорам то расидани хати ман сиҳат ва саломат шуда бошед. Беҳад муташаккирам аз масъалаи нолукҳои давраи амир, ки навишта будед, махсусан дар ин ҳоли касал, авф кунед, домолло, ки заҳмат додам, ман ҳам гирифтори муолиҷаи бачаҳо ҳастам. Имсол вақтам тамоман гум шуд. Ҳеч чиз навиштан натавонистам. Ҳамин масъала боиси зарар ба сиҳатам шуд. Хулоса, ин хатро фақат барои доништани сиҳати шумо ва бачаҳоятон менависам. Хоҳишмандам як ду сатр аз саломат буданатон бинависед, ки хурсанд шавам».

Азизон, банда низ хурсанд мешавам аз он ки нахуст, сиҳату саломат бошед ва баъд ба тарбия ва таълими чигаргӯшаҳоятон машғул шавед, то ки онҳо боғи шумо шаванд, на доғи шумо, тоҷи сар шаванд, на зери по.

Худои азза ва чалла, ниғаҳ дор фарзандонро аз доғ шуданҳою зери по шуданҳо!

*То ба кай гусса хӯрдан ба ҳасрат,
Баъд аз ин шодмонӣ намо!
Бас ҷафо, бас ситам! Эӣ адолат!
Дар ҷаҳон ҳукмронӣ намо!
Интиқом! Интиқом! Эӣ рафиқон!
Эӣ ҷафодидагон! Эӣ шафиқон!...*

Ва аз пайи ободии Ватану равнақи адабиёти нави пролетарӣ мешавад.

Ҳамчунин Абулқосим Лоҳутӣ дар ватани бобоияш Ватану ватанфурӯширо мушоҳида намуда, «каманди бандагӣ дар гардани бечорагон», «қатлу ғорати деҳқонону истисмори меҳнаткашон», зулму истибдоди синфи муфтхӯр» - ро дида ба мубориза бармехезад ва шеърӣ «Ё ҳар ду» - ро иншо менамояд:

*Ватан вайрона аз ёр аст, ё агёр ё ҳар ду?
Мусибат аз муслмонҳост, ё куффор, ё ҳарду?
Ҳама доди ватанхоҳӣ зананд, аммо намедонам,
Ватанхоҳӣ ба гуфтор аст, ё кирдор, ё ҳар ду?
Каманди бандагӣ бар гардани бечорагон маҳкам,
Зи банди сабҳа шуд, ё риштаи зуннор ё ҳар ду?
Ба маҷлис нисбати Эронфурӯшӣ медиҳанд, аммо
Намедонам, кунам иқдор, ё инкор, ё ҳар ду?
Вакилону вазиронанд хоин, фош мегӯям,
Агар дар зери тегам, ё ба рӯи дор, ё ҳар ду?*

Лоҳутӣ баъди шикасти шӯриши Табреш ба СССР меояд ва ин кишварро ватани дуҷоми худ қарор медиҳад ва мисли Садриддин Айни баҳри равнақи фарҳангу адабиёти пролетарӣ камари ҳиммат бармебандад. Соли 1931 Садриддин Айни бо ордени Байрақи Сурхи Меҳнат (Заҳмат) мушарраф мегардад. Лоҳутӣ дар мактубаш аз 15 октябри соли 1931 менависад:

«Устои муҳтарам Айни!

Ҳабари муфтаҳир шудани Шуморо бо Нишони Сурхи Заҳмат аз ҳукумати шӯроӣ Тоҷикистон дар рӯзнома хонда бисёр – бисёр шодам.

Махсусан дар вақте ки унсурҳои зиддиинқилобӣ аз боқимондаҳои панисломизм, тамоман худро ба пролетариат таслим намудани шуморо дида ба ҳашм омада, ба шумо ҳучум мекунад ва мехоҳанд бо тӯҳматҳо ва гуфтаҳои ношоиста шуморо аз хидмат ба пролетариат маҳрум кунанд, (қатъиян шумо маҳрум нахоҳед шуд), ин марҳамати ҳукумати коргар – деҳқон хеле бамавқеъ ва дуруст аст.

Ман яқин дорам, ки шумо дар ҷавоби ин ҳоинҳои манфури пролетариат қалами худро барои хидмат ба тӯдаи заҳматкаш, синфи ранҷбар ва ҳукумати шӯроӣ тезтар хоҳед кард. Инак ман саводи телеграммаҳоеро, ки ба Душанбе фиристодам, хидмати шумо тақдим мекунам, дасти шуморо маҳкам ва дӯстона мефишорам ва шуморо аз тахти дил табрик менамоям.

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ!

Таъкиди «шумо дар ҷавоби ин ҳоинҳои манфури пролетариат қалами худро барои хидмат ба тӯдаи заҳматкаш, синфи ранҷбар ва ҳукумати шӯроӣ тезтар хоҳед кард» ишора ба Ватану ватандӯстист, зеро ҳамон «тӯдаи заҳматкаш», «синфи ранҷбар», «ҳукумати шӯроӣ» моли ҳамин ватананд, дар ҳамин Ватан қору зиндагӣ ва фаъолият доранд.

Ҷанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941 – 1945) барои халқи советӣ, аз ҷумла аҳли қалам имтиҳони ҷиддӣ буд. Дар ин солҳо қобилияти публицистии Садриддин Айнӣ раванқ меёбад. Чи тавре ки муаллифони китоби дарсии «Адабиёти советии тоҷик» барои синфи 10 Х. Мирзозода, Н. Маъсумӣ, Ю. Бобоев менависанд, Айнӣ аз мақолаи якуми публицистии замони ҷангиаш «Чингизи асри XX» сар карда мақсади истилоғарии фашизми Германия ва Гитлерро фош менамояд. Ӯ менависад: «Мо ҳар вақт ки ба саҳифаҳои ҳаёти сиёҳи политикаи Гитлеру гитлерчиён назар меандозем, дар пеши чашмамон ҳайкали манҳуси ҷаллоди инсоният ва харобкунандаи маданият -Чингизи хунрез намоён мешавад».

Ба ҳамин монанд пораи дигарро мехонем: «Ҳолида имсол шӯъбаи адабиёти дорулфунуни Ӯзбекистон ӮЗГУ (дар Самарқанд) дар гурӯҳи русӣ ба сифати аъло тамом намуд. Дар қори дипломиаш дар бораи «Шоҳнома» бо забони русӣ чизе навишт, ки ба вай Бертелс баҳои хеле хуб дод.

Акнун ӯ мехоҳад, ки дар Москва дар Институти шарқшиносӣ, ки ба тозагӣ кушода шудааст ва роҳбарии шарқии вай дар дасти Бертелс мебошад, ба сифати аспирант хониши худро давом диҳад. Аммо аз он ҷо, ки мизочи Ҳолида хеле суст аст, ҳам имсол бисёр монда шуд ва инчунин ҳавои Москва бисёр саҳт аст ва ба болои ҳамаи инҳо дар хобгоҳи умумӣ зиндагонӣ кардани ӯ қариб мумкин нест, ман дар ин қор ризоӣ надовдам. Аммо ӯ бо инодкорӣ саҳт ин қорро талаб мекунад.

Ман аз ин ваҷҳ хеле ба душворӣ афтадам ва маҷбур шудам, ки аз шумо пурсам, ки барои ӯ дар Москва истиқоматгоҳи як дараҷа оромона ёфтани мумкин аст ё на?

Агар шумо ба ин пурсиши ман лутфан дар ҳамин наздиқиҳо ҷавоб мефиристодед, маро боз як бори дигар аз худ миннатдор мекардед».

Аз мазмуни номаҳо маълум мешавад, ки

- дастгирии қасе мавриди зарурӣ;

- хоҳиши қасеро ба ҷо овардан;

- аз қасе хоҳиш қардан;

- ба қасе дасти мадад дароз намудан тарбия аст ва ин тарбия фарҳанг дорад. Ҳамин фарҳангро дар қалби мардум, махсусан, наврасону ҷавонон тарбия бояд қард. Фарҳанги тарбия

- дар тарзи ифода, яъне забони ширин;

- дар наранҷидану наранҷондан қасеро;

- дар розигии тарафайн зоҳир мегардад.

гирифтан қариб мумкин нест. Мумкин аст, ки инҳо ба тарзи ҳикоя дар зимни асарҳои адаби баён ёбад».

Ёрии бегаразонаи Лоҳутӣ ба устод Айнӣ дар тарҷума ва чопи баъзе асарҳои Айнӣ дар Маскав, хусусан, тарҷумаи аризаи ӯ, ки 30 саҳифа буд, ифода меёбад. (Шарҳи ариза болотар дарҷ ёфтааст).

Гарчанде ки ин ду устод дӯстони наздиканд, вақти хоҳиши ягон масъала хеле меандешанд. Фикр мекунанд, ки мабодо боиси ранчиши хотире нашавад. Ин пораро хонед, ҳамин маъниро дармеёбед:

«Ман вақте ки аз Тошканд омадам, (субҳи рӯзи 30) бачагон ба ман як извешение доданд, ки аз вай маълум мешуд ба ман аз Маскав як ҳазор сӯм перевод омада будааст. Аммо ман аз Маскав аз идорае нигарони пул набудам. Ман ҳарчанд фикр кардам фиристодаи ин пулро наёфтам, чун пӯчта рафта пурсидам, гуфтанд, ки аз Лоҳутӣ аст. Аммо аз ин ҷо, ки рӯзи охири моҳ ва пӯчта дар ҳисоб машғул будааст, додани он пулро дар баъди иди мой ваъда доданд. Лекин ман ба шумо барои чӣ ва аз кӣ будани ин пулро пурсида телеграф додам.

Вақте ки аз пӯчта баргашта ба хона омадам, мактуби 22 апрел фиристодаатонро ба ман расониданд. Аз ин мактуб масъала равшан шуд.

Ман аз хусусияти шумо, ки агар ба ягон тангӣ афтодани ягон рафиқро ҳис кунед, фавран ба ёрмандӣ мерасед, бисёр миннатдорам ва аз ин ҷумла ба ин коре, ки дар ҳақи ман кардед, бениҳоят ташаккур мекунам. Лекин бинобар сабабҳои, ки ҳозир Қорун шудани худро дар мактуби аввалиам арз карда будам, ба қабул кардани ин маблағ ҳеҷ эҳтиёҷ надорам ва аз ин ҷо ки шумо дода гирифтаед ва бояд бачагонро ба он ҷо кӯчонида тарбия намоед, шуморо аз худ муҳтоҷтар медонам. Бинобар ин бо камоли ташаккур ва узн ин маблағро, бе он ки аз пӯчта гирам (баъд аз ид, ки пӯчта ба кор медарояд), ба худатон баргардонам ва умедворам, ки шумо ҳамин тарз ҳисоб мекунад, ки ман ин маблағро барои бачагонат, ки дар айни замон бачагони ман ҳам мебошанд, ҳада кардам».

Дар мақолаҳои «Деви ҳафтсар», «Хари бедум», «Талвосаи ҷонкании даррандаи захмдор» афту башарай душман ба ҳайвони дарранда монанд карда шудааст. Нависанда даъват мекунад, ки тамоми қувваю тадбир ба тезонидани сарнагуни фашизм сафарбар карда шавад, «чунки даррандаи захмдор бадкирдорӣ, ғазаб ва ваҳшонияти худро чандон бор зиёда карда ба майдон меандозад».

Айнӣ ба монанди Горкии бузург, ки «Агар душман таслим нашавад, ӯро маҳв мекунанд»,-гуфта буд, менависад:«Ҳар зараррасонандаи ба одамро нест кардан даркор аст». Аз мақолаи публицистии бо ҳамин сарлавҳа навиштаи муаллиф чунин хулосаи мантиқӣ бармеояд, ки ба фашизм раҳму шафқат ҳеҷ раво нест. Зеро ба мисли занбӯру каждому мор тақозои табиати фашизм зарароварист ва бояд маҳв карда шавад. Нависанда аз қаҳрамоноҳои бемислу монанди фарзандони халқи советӣ хушнуд шуда, ба навиштани очеркҳои таърихии бадеӣ-«Исёни Муқаннаъ» ва «Темурмалик» шуруъ кард. Ӯ дар ин асарҳои таърихӣ, ки ба воқеаҳои асрҳои VIII ва XIII мансубанд, нишон додааст, ки ҳисси баланди ватанпарварӣ ва корнамоӣ дар роҳи озодии Ватан ба фарзандони тоҷик аз қадимулайём хос аст. Ҳанӯз Темурмалики хучандӣ ба Чингиз ва ӯрдуи вай зарбаҳои зад, ки ӯ то ба Хучанд ҳамла кардани ин гуна зарбахоро надида буд. Темурмалики қаҳрамон, ки баъди солҳои зиёди ғарибӣ ба умеди дидани писараш пинҳонӣ ба шахр ворид шуд, бо душманони ашадии ватанаш-муғулҳо ва хоинони маҳаллӣ дучор омад. Дар задухӯрди тан ба тан ӯ шаҳид шуд. Дӯстонаш дар айни маросими дафн дар миёнбанди ӯ як каф хок ва як парча қоғазӣ хатнок ёфтанд. Дар он навишта шуда буд: Э он, ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхоҳи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгори ватани азизи ман аст». Ватандорию ватандӯстию азиз дониستاني хоки ватан ҳам меросест аз ниёгони дури мо. Ҳанӯз Куруши Кабир васият

карда буд: «Чун бимирам, маро бе кафан гӯронед, то бо хоки Ватан махлут шавам».

Достон ва шеърҳои, ки Абулқосим Лоҳутӣ дар замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ офаридааст, барои халқи советӣ ва ҷанговарони диловар ҳамчун шиор хизмат намудаанд. Ҳамон муаллифони китоби дарсӣ аз шеърҳои «Эй халқи золимуш, қиём!», «Ман ба майдон меравам», «Бародарон», «Ватан – Ватан», «Ба синаву сар Ватанро ҳифз мекунем», «Ба халқи муборизи Украина», «Ба мудофиачиёни Ленинград», «Ба аскарӣ сурхи тоҷик» ёдовар мешаванд, ки аз садокати ватандӯстонаи ҷанговарон гувоҳӣ медиҳанд. Шоир дар ин давра достони «Ғалабаи Таня»-ро меофарад, ки ба қавли муаллифон барҷастатарин таҷассуми бадеии қаҳрамонӣ, фидокорӣ, душманбадбинӣ ва ватандӯстии насли навраси советӣ мебошад, ки дар он на танҳо рӯҳи қавии ҷавонон, балки ҳамаи халқи советӣ дар образи комсомолдухтар Зоя Космодемьянская акс ёфтааст. Шоир бо санъати шеърӣ тазод ё ки муқобила образи гурӯҳи фашистони солимтану сар то по мусаллаҳ ва ғолиб, вале маънан хароб, тарсонҷак, манфур, манҳус, ғоратгар, ҷаллод, ваҳшӣ ва малъунро ба вучуд оварда, ба ҳамаи онҳо як нафар духтари маҷрӯҳ, азобдида, таҳриқкардашуда, аммо далер, ғаюр, қавиירוҷа ва оташинро, ки бо нигоҳи ғазаболуд ва ҷавобҳои матину нописандонаи худ фашистонро маънан мағлуб гардонд, муқобил мегузорад.

Шоир хислатҳои разилонаи фашистон ва ахлоқи наҷиби одамони советиро на танҳо дар ин манзараи тазод, балки дар диалогҳои фашисти муфаттиш ва Зояи маҳбус, дар азобу таҳқиқҳои ӯ ва ҷавобҳои бебоконаи вай низ тасвир мекунад. Шоир образи қаҳрамони мусбати худро мувофиқи принсипи «сар додану сир надодан» эҷод намуда, қавиירוҷагии ӯро дар рӯзи ба дор кашиданиаш хеле боварибахш тасвир мекунад:

*Аскарӣ фашист аз дусад беиштар –
Қаровул дар атрофи як духтар.*

Дирӯз бо вай гап задем. Шуморо ғоибона мешиносад. Худаш адабиётчи аст. Мулоқоти шумо бо вай хуб аст.

Дар сурате, ки ҷо додан ба вай дар боғ (чанд рӯз) барои шумо мумкин набошад, бинависед, ки он кас донад ва дар Самарқанд нафарояд.

Умед аст, ки ин илтимос бе ҷавоб намонад. Ҳам шумо ва ҳам бародарам Раҳим аз мулоқот бо ӯ розӣ хоҳед шуд... Илтимос ин ки агар коре дошта бошед, ба банда бинависед, хидмате, ки аз дастам ояд, дарег нахоҳам кард».

Вақте ки ду дӯст ба ҳамдигар дасти мадад дароз мекарданд, дар байн ягон ғаразе набуд. Ин маънӣ дар мактуби устод Айнӣ аз 30 апрели соли 1939 ифода ёфтааст: «Муҳтарам Лоҳутӣ! масъалаи мудофиаи шуморо дар бораи худ дар Сталинобод, ҳатто дар баъзе маҷлисҳои хусусӣ дилсӯзӣҳои аз ҳад зиёд кардаатонро шунида будам. Албатта, ман ин нуктаро ба шумо нанавиштам, зеро ман ҳарчанд худро аз риё, нифоқ тамоман ори медонам, боз дар гуфтани некии касе ба рӯи ӯ як навъ бӯи «риё» - ро пай мебарам, бинобар ин он ва монанди он некиҳои шуморо шарм медорам, ки шахсан ба ҳуди шумо нависам».

Айнӣ ва Лоҳутӣ ҳар хоҳише мекарданд, ҳар мададе мерасонданд, барои анҷоми кори муҳиме ё навиستاني асаре буд.

«Муаллими муҳтарам, як хоҳиш дорам: дар ҷавоби ҳамин хат ба ман бинависед, ки дар давраи амири Бухоро чанд хел нолугҳо (налог) аз деҳқон мегирифтанд. Ҳамин тавр қосибони шахрӣ... санъатгарон ва савдогарон ҷӣ молиётҳо медоданд. Умед аст, ки инро зудтар ба банда бинависед, чаро ки мехоҳам як асаре бинависам ва ин иттилоот барои он даркоранд. Ин хатро бо аҷала навишта мефиристам. Ба бачаҳо ҷудоғона хат мефиристам».

Албатта, устод ин хоҳиши Лоҳутиро анҷом медиҳад, вале таъкид мекунад, ки «тартиби нолуги амиро, ки ниҳоят бетартиб ва печ дар печ буд, ба як руйхат

МАКТУБҶО ВА ТАРБИЯИ ДАСТГИРӢ

Соли 2015 китобе бо унвони «Педагогикаи миллии халқи тоҷик» нашр намуда, таъкид карда будем, ки дар тарбия чизҳои муҳиму ғайримуҳим, асосию ғайриасосӣ нест, ҳама чӣ муҳим, ҳама чӣ асосист. Аз ҷумла, тарбияи дастгирӣ ё дасти мадад дароз кардан. Ва ин аз дархости зиндагӣ бармеояд. Зиндагӣ ҳамин тавр офарида шудааст, ки одамон ҳатман ба якдигар эҳтиёҷ доранд. Маҳз дар ҳамин мавридҳо ҳамдигарро дастгирӣ кардан, ба кӯмаки якдигар расидан яке аз беҳтарин хислатҳои инсонист. Ин хислат дар пиндору гуфтору рафтори ин ду шахси бузург бараъло мушоҳида мешавад. Шояд барои 1) устоди шогирдӣ бошад (Айнӣ ва Лоҳутӣ дар чанд мактуб худро нисбат ба ҳамдигар гоҳ устод мешуморанд, гоҳ шогирд; 2) дустию рафиқӣ дар миён; 3) қарзи инсонӣ; 4) дурии роҳ.

Ба ҳар ҳол мадад ва дастгирии онҳо на танҳо барои худашон, инчунин «ба адабиёти тоҷик бисёр фоидаҳо овардааст» (Муҳаммад Осимӣ).

Устод Лоҳутӣ дар мактубе, ки 21 апрели соли 1927 навишта буд, менигорад: «Рафиқи муҳтарам ва устоди муаззам Садриддин Айнӣ! Агар шумо дар Маскав коре ва ё фармоише доред, бинависед, албатта, анҷом хоҳам дод». Ва дар ҷойи дигар: «Агар фармоише бошад, ба ҷону дил дар иҷрои он мекӯшам». Дар мактуби зер Лоҳутӣ аз устод Айнӣ хоҳиш менамояд, ки барои истиқомати чандрӯзаи меҳмоне дар Самарқанд мадад намояд:

«Устоди мӯҳтарам! Яке аз коркунони байналмиллалӣ бо занаш ба истироҳат меравад ва мехоҳад, ки дар Самарқанд чанд рӯз бимонад, ба шарте ки битавонад дар як боғе манзил кунад. Ман ба ӯ ваъда додаам, ки дар ин хусус ба вай ёрӣ кунам. Албатта, дар ин ваъда итминон ба мароҳими шумо буд. Дар ин бора хидмати шумо ариза кардам, вале ҷавобе нагирифтаам. Ин аст, ки аз дигар менависам ва истидъо мекунам, ки дар сурат ҷавоб бинависед, чаро ки рӯзи аввали август ин кас ҳаракат мекунад.

*Як духтар, лекин бо рӯҳи кабир,
Намояндаи халқи беназир.
Ба он ҷаллодон духтари Ватан
Дод зад:
- Ман наметарсам аз мурдан!*

Манзараи ба дор овехта шудани қаҳрамони мусбат ба айбномаи зиддифашистӣ мубаддал карда шудааст ва адаби советӣ онро барои ифодаи нафрати халқи мо хеле моҳирона истифода мебарад. Ӯ фашистонро дар разилӣ ба «сағ» ва дар беқурбӣ ба «бод», халқи советиро дар устуворӣ ва истодагарӣ ба кӯҳ ташбеҳ медиҳад. Тания ба мардуме, ки ҷамъ омада будаанду ашк мерехтанд, муроҷиат мекунад:

*Рафиқон, аз ин сағҳо натарсед,
Шумо кӯҳед, аз ин бод наларзед.*

Дар ҷанги зидди фашистони лаин бисёр ҷанговарони тоҷик ҷони ширин аз даст доданд, ки яке аз онон додари Абдусалом Дехотӣ Абдушукур Пирмуҳаммадзода буд. Дар таъзияе, ки 26 августи соли 1942 аз Сталинобод ба Самарқанд мефиристанд, бо андӯҳи зиёде гуфта мешавад:

«Дар ин қарибӣ аз фронт ба номи рафиқ Дехотӣ мактубе омада буд. Мазмуни мактуб барои ҳамаи мо ғамовар аст дар бораи қаҳрамонона ба ватан хидмат карда истода ҷон додани рафиқи боистеъдоди мо, яке аз беҳтарин шогирдони шумо-драматурги ҷавони тоҷик-Абдушукур Пирмуҳаммадзода мебошад. Ин талафот барои Союзи Нависандагони Советии Тоҷикистон хеле гарон аст. Ин талафот барои халқи мо хеле қимат аст, вале дар баробари ҳамаи ин талафот ғазбу кинаи халқи советиро, дар он қатор ғазбу адовати мо аҳли қалами Тоҷикистонро нисбат ба душмани ғаддори инсоният-гитлерчиёни лаин шиддатноктару болотар мекунад. Албатта, барои бародари қаҳрамони марҳум ва падару модари вай ин хабари ҷонгудоз аст. Мо ҳанӯз ин хабарро ба онҳо нарасондаем, интизори омадани Дехотӣ будем.

Рафиқ Дехотӣ дар ин рӯзҳо бояд ба Самарқанд бирасад. Зеро ки мо аз Куйбышев телеграммаи ўро гирифтём.

Ҳоло мактуби ба номи рафиқ Дехотӣ расидаро ба шумо фиристода хошиш мекунам, ки аз номи мо ба аҳли аёли марҳум таъзия расонида, ба ғами онҳо шарик буданамонро маълум намоед».

Бо салом ва эҳтиром:

Лохутӣ, Турсунзода, Миршакар, Неъматуллоев, Бону, Иқромӣ, Сухайлӣ, Аминзода, Ниёзӣ ва диг.

Тазоди зиндагиरो бубинед, ки баъди гузаштани солҳои зиёде баъзе намояндагони давлатҳои Аврупои Ғарбӣ, аз ҷумла Украина ва Полша собиқ роҳбарони Давлати Советиро дар сар задани ҷанги дуҷуми ҷаҳон гунаҳгор ҳисобида меҳоянд таърихро аз нав нависанд. Аммо далеле, ки аён аст, ҳочат ба баён нест. Муҳимтар аз ҳама мардонагӣ, диловарӣ ва қаҳрамониҳое, ки халқи советӣ, аз ҷумла тоҷикон нишон додаанд, намунаи беҳтарини тарбияи ватандӯстӣ баҳри насли наврас маҳсуб мегардад. Насли имрӯза ва ояндаи мо ҳамеша бояд дар хотир дошта бошанд: дар ҷанги хонамонсӯзи Бузурги Ватанӣ қариб 300 ҳазор намояндагони халқи мо иштирок доштанд, аз ин миқдор 92 ҳазор нафарашон ҷон ба ҷаббор супурдаанд, 61 нафар бо унвони олии Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ мушарраф гардидаанд.

Зиндагиномаи ин ду марди бузург ва қаҳрамонони мусбати онҳо намунаи барҷастаи тарбияи ватандӯстӣ дар замони истиқлол аст. Чун Лохутӣ месурӯд, ки

*Зиндагӣ -озоди инсону истиқлоли ўст,
Баҳри озодӣ ҷадал кун, бандагӣ даркор нест.*

Ҳамин гуна озодию ҳамин гуна истиқлолро дар назар дошт.

Агар мактубҳо ва асарҳои ин ду марди хирад тан бошанд, идеяи Ватану ватандӯстӣ дилу ҷони ҳамин танро ташкил медиҳад. Ин ҳам ганҷ ва ҳам шараф аст. Моро

Холида аз ман талаб кард, ки он нусхаро тамоман ба ў диҳам. Аммо ман ба истифодаи муваққатиаш руҳсат додам ва тамоман ба ў доданро қабул накардам. Албатта ў хафа шуд, лекин чора набуд, зеро тирожи ин китобро ҷунон кам кардаанд, ки бо вучуди байни Тоҷикистон ва Ўзбекистон дар бораи мубодилаи нашриёти худшошон муомила будан, Тоҷикитоб натавонистааст, ки лоақал даҳ нусха аз китоб ба Самарқанд фиристонад. (Ин аст, ки тоҷикзабонони Самарқанд ҳам то ҳол аз ин китоб маҳруманд ва ҳол он ки талабагони ўзбеки шўъбаи адабиёти дорулфунуни Самарқанд ҳам ҳар қадом меҳоянд аз ин китоб нусхае дошта бошанд). Вақте ки нусхаи ёдгорӣ ба ман расид: ман тавонистам, ки он нусхаи аз Сталинобод ба даст даровардаамро тамоман ба Холида бахшам, аз ин ҷиҳат тақрор ташаккур менамоем».

Бисёр вақт ба ҳамдигар китоб мефиристондаанд, бачаҳоро ҳам фаромӯш намекарданд. Ин низ яке аз роҳҳои тарбия ва шавқманд намудани кӯдакон ба китобу китобхонӣ буд. Дар ин хусус устод Айнӣ аз 4 августи соли 1940 менависад: Мухтарам Лохутӣ, «Марги судхӯр», «Ятим», «Фирдавсӣ» ба наздикӣ аз ҷоп баромада буданд, як нусхагӣ ёдгорӣ фиристода шуда, аммо агар «Фирдавсӣ»-ро ҳам як нусха мефиристодам, баста ноҳамвор мешуд, бинобар ин ду нусха фиристодам ва тафоул карда як нусхаашро ба номи Далер навиштам. Охир вай ҳам бояд мактабхон шуда бошад ва лозим аст бидонад, ки мо ҳам классик дорем».

Устод Лохутӣ ин ва дигар китобҳоро гирифта хурсандии худро изҳор менамояд:

«Устоди мухтарам Айнӣ, салом!

Аз омадани «Ятим» ва «Одина» ба хонаи амакашон бисёр хурсанд ҳастам. Ду касро, ки тавонанд намунаи ҳамаи халқи заҳматкаши тоҷик бошанд, беҳтар дидам, ки аз фарзандони шумо гирам. Ин аст, ки онҳоро даъват кардам. Онҳоро бад пазиroy накардам, ки?...»

Ҳамин проблемаи «дар мактабҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ дарсҳо суст мерафт» муддати беш аз 70 сол давом кард ва ҳоло ҳам дар баъзе ҷойҳо давом дорад. Мо ин масъаларо махсус таъкид мекунем, ки бобати шавқманд намудани китобхонии талабаҳо мактаб пас аз падару модар нақши калидӣ дорад.

Байни ду устод расм шуда буд, ки чакидаҳои эҷодиашонро тухфа мекарданд.

Агар мабодо ҷое ҳамин кор рӯй наметод, ҳамдигарро маломат мекарданд. Чи тавре ки боре ба Лоҳутӣ руй дод.

«Дар Сталинобод ба воситаи гирифториҳои фикр ба беморӣ ғафлати калоне аз ман сар зад, ки китоби худро ба шумо тақдим накардам. Ҳоло як чилд ёфта ба шумо мефиристам. Умед аст, ки онро қабул кунед».

Бо салом ва эҳтироми дӯстона Лоҳутӣ.

Агар тухфа мерафт, дар хона чашн барпо мегардид. Дар ин хусус устод Айнӣ чунин менависад:

«Рубоӣҳое, ки ба Холида фиристодед, дар хонаи мо сабаби чашн гардид. Бачагон даст ба даст гирифта хонда қариб буд, ки қоғазро дарронанд. Медонед, ки ин хел корҳо нисбат ба бачагон сабаби тарбияи хеле калон мешавад ва бачагонро ба тарафи адабиёти советӣ монанди як фишанг ҳаво медиҳад».

Ҳочат ба шарҳ нест: худи устод Айнӣ аҳамияти тарбиявии ин гуна ҳадияҳоро таъкид кардаанд. Бехуда мо дар чанд китоб, аз ҷумла, «Азизномаи Лутф»,

Китобро бехтарин тухфа ва пурарзиштарин воситаи тарбия нагуфтаем.

Чун тухфа, яъне китоб ба даст мерасид, ҳамчун ёдгорӣ нигоҳ дошта мешуд. Дар ин хусус мактуби устод Айнӣ аз 2 январи соли 1939 гувоҳӣ медиҳад:

«Мухтарам Лоҳутӣ, ёдгории шумо монанди ҳарвақта барои ман пурбаҳост. Махсусан ин ёдгорӣ боз ҳам пурбаҳотар ва шодиоварандатар шуда, на танҳо ба ман, балки ба Холида ҳам. Сабаби ин он аст, ки ман як нусха аз девони шуморо аз магазини Тоҷикитоб дар Сталинобод ба даст дароварда будам. Вақте ки Самарқанд омадам,

лозим аст, ки ҳамин ганҷу шарафро дар тарбияи ватандӯстии наврасону ҷавонон парчами худ қарор диҳем.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ КОРУ МЕҲНАТДҶУСТИ

Пеш аз он ки ба шарҳи мавзӯи шурӯъ намоем, як чиро таъкид мекунем: вожаи «меҳнат» арабӣ буда, маъноҳои мусибат, бало, бадбахтӣ, ранҷ, азобу уқубат, машаққат, заҳматро ифода мекунад.

*Ба ёди Ҳумоён қадаҳ нӯш кард,
Ғаму меҳнати раҳ фаромӯш кард.*

Ҳочу

Имрӯз дар забони мо «меҳнат» маъноҳои мусибат, бало бадбахтӣ, азобу уқубат, машаққатро аз даст дода, маъноҳои заҳмат, ранҷ, кор боло гирифтааст. Ҳатто ҷуфти «меҳнату роҳат» арзи вучуд кардааст: то меҳнат нақунӣ, роҳат набинӣ, роҳат ва осоиштагӣ аз меҳнат аст. Ба роҳат нарасид, он ки заҳмат нақашид.

*Носиро, «меҳнату роҳат» мутаақиб бошанд,
Ғам махӯр, неку баду дарду даво ин ҳама ҳаст*

Носири Бухорӣ

Ё Ҳофизи Шерозӣ мефармояд:

*Макун зи гусса шикоят, ки дар тариқи талаб,
Ба роҳате нарасад он ки заҳмате нақашид.*

Ҳатто замоне меҳнат шараф доништа мешуд ва орденҳое ҳам ба унвони «Ситораи Сурхи Меҳнат», «Байрақи Сурхи Меҳнат» доштем ва дорандагони ин нишонҳо бо ифтихор сари синаҳо овехта мегаштанд. Бо ин ҳама далелҳо мо гуфтанием, ки набояд калимаи «меҳнат» -ро мавриди тарбия аз забон ронд. Беш аз он ки бо ин калима калимаҳои зебои меҳнатдӯст, меҳнатдӯстӣ, меҳнатӣ, меҳнатқаш, меҳнатталаб, меҳнатшиносӣ, меҳнатқарин сохтаем. Калимаи «меҳнатдӯстӣ» дар иборай

«тарбияи меҳнатдӯстӣ» гуворотар аст нисбат ба ибораҳои «тарбияи кордӯстӣ», «тарбияи заҳматдӯстӣ», «тарбияи заҳматкашӣ». Дар илми педагогикаи муосири тоҷик мо, албатта, аз калимаҳои «кор», «заҳмат» истифода мебарем. Вале ҷустан беҳтар аз ибори «тарбияи меҳнатдӯстӣ» кори савоб нест. Рӯи ҳамин андешаҳо мо дар ин китоб аз ибори шинами «тарбияи меҳнатдӯстӣ» кор гирифтём. Боқӣ шумо медонед.

Аз мутолиаи номаҳо (мактубҳо) маълум мешавад, ки ҳам Садриддин Айни ва ҳам Абулқосим Лоҳутӣ басо меҳнаткашу меҳнатдӯстанд. Маҳз тавассути ҳамин қору заҳмат, яъне меҳнату меҳнатдӯстии ҳалол нони ҳалол ёфтаанд, ба унвонҳои бузурги устодӣ, азизӣ, маҳбубӣ, муҳтарамӣ, фозилӣ, рафиқӣ, шафиқӣ, устодҷон расидаанд.

Хонандагони арҷманд, агар хоҳед, ки меҳнатқаринию меҳнатдӯстии устод Садриддин Айниро фаҳмед, ҳавсала карда ин мактуби он касро, ки 23 ноябри соли 1934 навишта аст, хонед:

«Рафиқи азиз, Лоҳутии мо!

Салом! Мактуби 9-уми ноябр навиштаатонро 19-моҳи мазкур гирифтаам. Мувофиқи хоҳиши шумо аз румони «Ғуломон» ба котиб фармуда чордаҳ саҳифа китобат кунонидам, ки ҳамроҳи ин мактуб ба хидмат мефиристонам. Ҳоло худам дар румони «Ғуломон» кор карда истодаам. Шароити қорам ба ин тариқа аст:

Ҳар шаб соати 2 баъд аз ними шаб кор сар мекунам, то соати ҳашти рӯз, баъд ҷой менӯшам ним соат, боз аз соати 8-ним ба кор мебароям то соати 4-ним, бе он ки чизе бихӯрам ва ҷое нӯшам, кор мекунам. Соати 5 корро ғундошта кӯча меравам ва газета меҳарам, ба ин восита пойҳоям, ки 14 соат дузону мондаанд, меёзанд. Боз пас ба хона омада таом меҳӯрам, ҷой менӯшам ва рӯзнома меҳонам. Соат, ки ҳафт шуд меҳобам. Боз соати 2 гӯё маро касе бедор карда бошад, аз хоб часта меҳезам. (Ин мактубро ҳам соати 2-ним, баъди ними шаб, навишта истодам, ки аввали ҳавсала аст, вагарна хонда наметавонистед).

Ҳоло дурӯғи Мирзоро ба рӯяш мезанам!-гӯён ба хонаи худхошон давид.

Охир, ин соли панҷумашро пур карда аз соли шашум ба моҳи нӯҳум қадам монд, бисёр чизҳоро мефаҳмад.

Устод дар як мактуби дигараш ба Лоҳутӣ менависад:

«Ҳолида пеш аз мактаб рафтаниш, дар вақтҳои шашсолагиаш аз модараш алифбои арабиرو қадре омӯхта буд. Баъд аз он гоҳ- гоҳ хатҳои арабиرو аз назар гузаронида саводи арабиашро қадре пеш бурдааст. Ҳоло хатҳои ҷопагии арабиру меҳонад. Порчаеро, ки шумо дар вай номи ӯ ва бародаронашро навишта дар даруни мактуб монда будед ва ҳусусан он порчаро хеле хоно ва гӯё ҳам навишта будед, ҳудаш хонда тавонист. Ин ҳолат шодӣ бар шодии вай афзуд.

Ҳоло Ҳолида ва бародаронаш дар мактаби русӣ меҳонанд, Лутфияро ҳам дар боғчаи бачагонаи русӣ додам. Навиштаи конверт захми қалами русии Ҳолида аст. Ман дигар барои адреснависонӣ одамковӣ намекунам. Телегрофи соддаро ҳам метавонад нависад. Баъд аз як – ду сол (агар зинда бошам) барои мактубҳои русӣ ҳам ба одамони беруна мӯҳтоҷ нахоҳам шуд».

Айни дар мактубаш аз 14 март соли 1937 сабаби дар мактаби русӣ хондани фарзандонашро шарҳ дода буд:

«Ҷунончи аз ин пеш навишта будам, ман бачагонамро аз мактаби тоҷикӣ гирифта дар мактаби русӣ монда будам, зеро бе ҳамин бачагонро олим қардан ва аз мактабҳои олии баҳравар қардан мумкин набуд. Зеро дар мактабҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ дарсҳо суст мерафт, ҳусусан дарси забони русӣ мисли бозӣ буд. Албатта, бачагон имсол дуруст ғоида бурда тавонистанд. Як муаллими русӣ нигоҳ доштам, ки дар хона дарсҳои онҳоро тайёр карда диҳад. Лекин дар вақтҳои охир аз ҷиҳати бепуӣ маҷбур будам, ки муаллимро руҳсат диҳам. Хулоса, имсол истифодаи бачагонам аз мактаб ноқис аст, аммо умедворам, ки дар соли оянда дуруст ғоида бурда тавонанд».

Акнун аз аҳволи хона нависам: модари Холида сиҳати тамом надорад, аммо бачагон имсол бемор нашудаанд ва ба мактабашон давом мекунад. Лутфия, ки ҳанӯз ба синни мактабӣ нарасидааст, лекин аз қаламу қоғаз чудо намешавад ва мундариҷаҳои баъзе ҳикояҳоеро, ки бародару хоҳараш мехонанд, аз бар кардааст ва ба ман нақл ҳам мекунад.

Дирӯз як воқеаи аҷоиб шуд. Бояд дар хотир дошта бошед, ки шумо соли гузашта аз Қрим ба номи Холида як мактуб навишта ба вай «Ёри масчоҳӣ» - ро фиристода будед. Вақте ки ман он мактубро хондам, номи Лутфияро ҳам ҳамроҳ карда будам, таъби ӯ ҳам баробари Холида ва Камол хурсанд шуда буд.

Дирӯз 16 январ холабачаи инҳо, ки саводи арабӣ ҳам дорад, ин хатро аз даруни чизҳои Холида гирифта хондааст, Лутфия шунидааст.

Пеши ман омад. Дар ҳолате, ки дар чашмаш об чарх мезад ва мактуб ҳам дар дасташ буд, пурсид:

Ин хати амаки Лохутӣ аст?

Аз дасташ гирифта дидам ва ҷавоб додам:

Ҳо, мактуби амаки Лохутӣ аст.

Порсол шумо дар вақти хонданатон ин хатро номи маро ҳам хонда будед, ҳоло Мирзо «номи ту ин ҷо нест» мегӯяд.

- Номат ҳаст гуфтам ва ба тарзе, ки ба ӯ нафаҳмонам, бо қалами худ номи ӯро ҳам навистам.

- Канӣ кучост? Нишон диҳед.

Ман он навиштаи худро нишон дода, лекин қариб буд, ки «обдуд афтам», зеро ранги сиёҳии шумо сабз ва аз ман бунафш буд. Эътироз кард:

- Чаро ҷоҳои дигари хат зангор аст ва аз они номи ман бунафш;

- номи туро бо сиёҳии бунафш, ки хеле аъло, навиштаанд.

Ба ин ҷавоби ман он қадар қаноат накарданаш аз чеҳрааш равшан буд, бо вучуди ин хатро аз дасти ман пас гирифта:

Агар корам лат нахӯрад, умедворам, ки ин корро («Ғуломон»)-ро то иди даҳсолагии Тоҷикистон тамом кунам.

Аз чизҳои тозае, ки имсол навиштам, ин аст: ба ман аз институти тадқиқотии педагогии Маскав як мактуб омад ва дар он мактуб хоҳиш карда буданд, ки дар бораи мактабе, ки худам хондам (мактаби ибтидоӣ) як очерк нависам, ман ин очеркро дар ҳаҷми тахминан ду лист навистам. Дар ин ҷо тарҷума кунанда (ба русӣ) ба институти мазкур фиристодам. Агар шумо хоҳиш дошта бошед, фармоед ба шумо ҳам нависонда фиристонам (албатта тоҷикиашро, аммо таин кунед, ки бо мошинкаи лотинӣ чоп кунонам ва ё бо арабӣ дастӣ нависонам).

Дар бораи Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ ҳам тахминан се лист чиз навишта ба Тоҷикистон фиристодам».

Азизон, ба ин речаи кор зеҳн монед: аз 24 соат, ки як шабонарӯзро ташкил мекунад, устод Айни ҳамагӣ 7 соат мехобад, 14 соат дузону нишаста менависад, каме роҳ меравад ва боз мехонад. Ин шахси бомаърифат барои навиштану эҷод кардан шабро интихоб мекунад ва аз соати 2-и шаб то 8 рӯз менависад. Албатта, барои шахси эҷодкор илҳом муҳим аст. Илҳом, ки омад, рӯи қоғаз мебарояд. Ба ҳар ҳол шабу кори шаб дигар аст. Ҳама ҷо оромӣ соқит аст, касе ҳалал намерасонад. Намедонам ба хотири чӣ бошад, ки халқ зарбулмасале офаридааст: «Кори шаб-хандаи рӯз». Баҳс намекунам. Шояд баъзе корҳо, ки шаб анҷом меёбанд, бе камбудӣ набошанд. Аммо кори эҷодӣ, кори нависандагӣ, кори қалам шаб пурмаҳсул аст. Дигар ин ки бисёре аз эҷодкорон рӯзона меҳнат мекунад, ба коре, ба вазифае банданд. Аз ҷумла худи Айниро ҳам ба корҳои банд мекарданд, ки ба кори эҷодӣ ҳалал мерасонданд. Дар ин хусус чанд бор ба Лохутӣ менависад. Шояд барои ҳамин бошад, ки Лохутӣ дар мактуби 28 декабри соли 1932 фиристодааш менависад:

«Рафиқи мӯхтарам Айни!

Ҷар ду хати шуморо бо рафиқ Бону дар як чо хондем. Акнун ҷавоби хати якум: аввало ҳамин, ки аз касал шудани Камол ва шумо бисёр дилтанг шудем. Аммо аз ин ки сиҳату саломат шудаед, хурсандиҳо кардам.

Лекин аз ин бобат хурсанд шуда бошем ҳам, қисмати дигари хати шумо ҳар дуи моро ҳақиқатан мутаассир кард.

Устодҷон, шумо дар хати худатон аз мурдан, он ҳам бо ҳасрат гап задаед. Ин хел маъносиҳо аз тарафи шумо, ки ранҷбарони тоҷик умедворӣ ба ёрдами адабиатон доранд, (мебахшед) дуруст нест. Акнун ҳама пролеториёти СССР ва аз он ҷумла меҳнатқашони Тоҷикистон ба зиндагонии нав, зиндагонии хушбахтию озодӣ қадам ниҳодаанд, чунин вақте аз мурдан гап задани шумо инсоф-мӣ?

Не, шумо бояд зинда монед ва ба сохтани сусиёлизм дар Тоҷикистон дар қисмати адабӣ хизмат кунед.

Мо аз тарафи хонандагони «Одина», «Дохунда» ва порчаҳои дигари адабии шӯроӣ ба шумо бар зидди ин настроение протест карда ва аз шумо талаб мекунем, ки бисёр зиндагонӣ кунед.

Дохундаҳои мукамалтар нависед. «Мо камбағалонем» барин таронаҳои ранҷбарӣ ба вучуд оваред ва дигар ин хел гапҳо нагӯед».

Хуб мӣ, устодҷон?

Хайр, акнун дар хусуси мусофирати тобистонии шумо ба Вахш ва дигар ҷоҳо. Ин қасди шумо, албатта, қобили табрик аст. Акнун шодмонии дигаре, ки дорем-масъалаи то як андоза озод шудани шумо аз корҳои зикқунанда аст. Ман (Лохутӣ) дар Симферопол дар ин хусус бо рафиқ Расулӣ муфассал гап зада будам ва ба Сталинобод ҳам хат навишта ёдоварӣ карда будам, ки шуморо тамоман аз корҳои идорӣ озод намуда, маошатонро таъин карда, аз шумо эҷоди асарҳои инқилобии пролетарӣ талаб намоянд.

Мумкин аст, ки ба ҳамин зудиҳо барои чанд рӯзе ба он тарафҳо мусофират кунам. Агар ин мусофират сурат

«Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» чӣ андоза масрур мешуданд.

Баъзеҳо ба хотир меоранд, ки устод Айнӣ дар зиндагӣ ва сарфу харч шасхи бисёр хурдагир буданд. Мисол меоранд вақте ки писараш Камол дар Ленинград меҳонд, пул равон мекард. Ҷар як сӯро ба ҳисоб мегирифт: ин қадар роҳпулӣ, ин қадар таҳсил, ин қадар иҷорапулӣ, ин қадар сарфи кеса. Агар ҳамин тавр бошад, ҳеч ҷои маломат нест. Ин ҳам тарбия аст, ки ҳар тину сӯро сарфакорона бояд истифода кард. Маҳз дар ҳамин маврид фарзанд ё шахси дигар ба қадри дорой, қадри заҳмати дигарон мерасад.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ ШАВҚУ РАҒБАТИ КИТОБХОНӢ

Халқи тоҷик таърихан китобдору китобхон аст.

Ва исботи бехтарини ин мактубҳои ду саромади адабиёти аҳди шӯроӣ тоҷик Айнӣ ва Лохутист. Онҳо бо китоб зинда буданд, бо китоб нафас мекашиданд. Ва ишқи ҳамин хислати бехтарини худро дар қалби фарзандон тарбия менамуданд. Ҷони сухан ҳам дар ҳамин аст, ки шартӣ аввал падару модар аст, ки онҳо то чӣ андоза ба китоб ишқ доранд, китоб меҳонанд, оид ба мазмуни китоби хондашон назди фарзандон баҳсу талош мекунанд. Ишқ ва талоши падару модар ба китобу китобхонӣ ба фарзандон мегузарад.

Устод Айнӣ 17 январи соли 1937 менависад: «Рафиқи шафик, муҳтарам Лохутӣ!

Бо ин ҳама камқувватӣ нахостам, ки дар ёдоварии Пушкин иштирок накарда монам. Як порча шеър навиштам, як нусхаи онро бо ин мактуб, аммо дар конверти ҷудогона ба рафиқа Бону фиристода, тарҷумаашро илтимос кардам. Аз шумо хоҳишамандам, ки дар вақти тарҷума барои эзоҳ ёрӣ медедед ва ҳам дар санаи пушкинии литгазета ҷопашро таъмин мекардед.

точик мавридашро фаромӯш кард, ҳамеша боз намуд. «Точикон» - менависад А. Шишов, - чунон меҳмоннавозанд, ки омодаанд охирин чизашонро рӯи дастархон бароранд» («Таджики, Алма-Ата, 2006, сах. 261). Албатта, яке меҳмондорию меҳмоннавозист, дигаре сарфи беҳуда. Чи Садриддин Айнӣ ва чи Абулқосим Лоҳутӣ сарфаю сариштакор буданд, сарфу харчи беҳударо чашми дидан надоштанд, дар ҳар ҳолату вазъият манфиати давлатро аз манфиати худ афзал мешумурданд. «Моли халқро эҳтиёт кардан ва ба исрофи он роҳ надодан барои онҳо одати муқаррарӣ будааст» (Муҳаммад Осимӣ). Мисол, устод Айнӣ дар мактуби худ аз 6 апрели соли 1940 менависад: «...Худам ба тариқи доимӣ ба таҳрири «луғати русӣ-тоҷикӣ» машғулам, Колпаков (корманди илмии Базаи тоҷикистони Академияи фанҳо) бо ман кор мекунад. Азбаски аз ҳукумат харчи сафар ва рӯзина мегирад ва ҳам ба харче дар гостинитса менишинад, ман бо вучуди қувватам кам будан кӯшиш мекунам, ки зиёдтар кор кунам, то ки ба ҳукумат бори зиёд нашавад».

Ҳатто вақтҳои мешудааст, ки Лоҳутӣ барои дастрас намудани нусхаи чопшудаи шеъраш дар Сталинобод аз Москва пул равон мекардааст. Ин маънӣ дар мактуби ӯ аз 22 августи соли 1927 дарҷ ёфтааст.

«Як ғазал дар ин покети фиристодам. Илтимос ин ки аз тасҳеҳ кардан онро ба «Овози тоҷик» бидиҳед ва бифармоед, ки ҳамон тавре ки ҳаст, чоп кунанд ва дар болояш «Пешкаш ба чаноби Мовандӣ» бинависанд. Бисёр миннатдор мешавам. Як сӯм дар ҳамон покети фиристодам, ки дигар ғазалро ака Ҳасан чоп кунанд, аз ҳамон рақам ба қадри як сӯм ба нишонаи ман ба Маскав бифиристанд».

Ҳар ду бузургвор ҳам одамони имрӯзаанд. На танҳо асархояшон, балки худашон ҳам классиканд, бо моянд, зиндаю пояндаанд. Агар Айнӣ ва Лоҳутӣ имрӯз дар қайди ҳаёт мебуданд, аз ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдат, сарвари давлатамон ва қонуни миллии он кас

гирад, итминон дорам, ки ин масъаларо бо ҳукумат ва фиркаи Тоҷикистон дар хусуси шумо тамоман ҳал кунам. Хати охиринатонро ҳамин ҳозир хондем ва чунин пеш омад, ки ин хати шуморо ҳам рафиқ Бону мисли хати аввалинатон дар вақти омадан барои тарҷума аз поён гирифта пеши ман овард. Ин аст, ки ҳар ду ро бо ҳам хондаем. Ҳозир ман нишаста авқот меҳӯрам ва дар зимни хӯрдан ҳамин хатро дикта мекунам ва шогирдатон Бону менависад ва аз анҷоми ин вазифа бисёр шод аст».

Бале, барои шахси эҷодкору олим вақт нуқра аст, самаранок истифода бурдани он тилло аст. Устод Айнӣ ҳамин вақтро моҳирона ва самаранок истифода мебард, ки аз эҷодкорони пурмаҳсули гузаштагонамон, мисли Ибни Сино ва Абдурахмони Ҷомӣ омӯхта буд. Дар рисолаҳо омадааст, ки Ҷомӣ зиёд кор мекард, кам меҳуфт. Ӯ хоби бисёрро марг ва гоҳе ҳам дузд ба қалам медиҳад ва таъкид мекунад, ки одам умри азизи худро аз ин дузди зиндагоникоҳ, яъне дузде, ки зиндагониро, умрро коҳонида кӯтоҳ мекунад, ҳифз намояд:

Хоб дуздест зиндагоникоҳ,

Нақди худро зи дузд дор нигоҳ.

Шоир дар чойи дигар такроран мегӯяд, ки

Шаби ту чун ҳама гузашт ба хоб,

Умри ту нима ба вақти ҳисоб.

Ва аммо устод Садриддин Айнӣ ин сирру асрорро барвақт дарк карда буд ва намегузошт, ки умри ширин ба қорҳои беҳуда сарф шавад. Ӯ менавишту менавишт, мехонду мехонд. Ҳамин аст, ки асархояш пайиҳам чоп мешуданд, ба чашми ҳасудону нотавонбинону душманон чун хори марғелон мехалиданд, вале барои Лоҳутӣ тухфае буданд арзишманд, душманон кӯр мешуданд, Лоҳутӣ пурнур. Хурсандии худро дар чандин мактубҳо, аз ҷумла мактубе, ки 17 августи соли 1940 навишта буд, изҳор менамояд:

«Рафиқи мухтарам устод Айнӣ! Мактубу китобҳои шумо чанд рӯз пеш ба Маскав расида бошад ҳам, дирӯз онҳоро гирифтаам. Сабаб ин аст, ки ҳанӯз дар дача ҳастам ва ҳафтае як бор ходимаро барои харидани хӯрокворӣ ба шаҳр мефиристам, зимнан рӯзномаҳо ва хатҳоро ҳам ҳамроҳи худ меоварам. Ин дафъа илова бар ғизои ҷисмӣ ғизои рӯҳии мо ҳадияҳои пурқимати шумо шуданд, ки ба ин фаровонӣ ба мо расиданд. Махсусан Далери ман чунон хурсанд шуд...«барои ман махсусан навиштаанд, амакам! Ва ба ҳама кас китобҳоро нишон дода мефаҳрид. Ба меҳрубониҳои шумо ташаккур! Асарҳои наватон барои халқи тоҷик ганҷинаҳои наве ҳастанд, ки боигарии адабиёти тоҷикро афзун мекунад. «Чашми бад дур!» Ҳанӯз як китоби шумо хонда нашуда, китоби дигар мерасад. Чӣ қадар бояд Тоҷикистон хурсанд бошад...

Ман бошам хеле хӯрдагир ҳастам ва дернавис. Як кунто барои концерти охири Даҳаи Тоҷикистонро 4 моҳ пеш навишта бошам, фақат моҳи гузашта хотирчамъ шуда, онро тамомшуда ҳисоб кардам. Ман як нусхаи онро барои шумо мефиристам ва хоҳиш мекунам, ки назарияи худатонро марҳамат карда ба ман менависед. Чӣ кунам? «Зи дасти кӯтаҳи худ зери борам. Ки аз болобаландон шармсорам», асари қобили ҳадия надорам. Аммо умед ҳаст, ки «Девон»-и дуйюм баъд аз як моҳ аз чоп барояд ва ба хидмати шумо бифиристам. Хидмати хоҳари мӯхтарама аз ман ва аз ҳамаи аҳли оила салом бирасонед».

Ҳарчанд ки устод Лоҳутӣ менависанд: «асари қобили ҳадия надорам», ин аз хоксорист. Дар асл Лоҳутӣ дар заҳматкашию меҳнатдӯстӣ аз устод Айнӣ камие надоштанд. Бар зами он ки дар созмонҳои гуногуни давлатию ҷамъиятӣ адои вазифа менамуданд, девонҳо, шеърҳо, мақолаю тарҷимаҳояшон мунтазам нашр мешуданд. Кифоя аст як мисол биёрем. Соли 1940 Сталин 60-сола мешавад. Ба ин муносибат аҳли қалами Тоҷикистон манзумае ба унвони «Хати халқи тоҷик ба

шакли адабиёт нишон диҳем. Мо бояд ба фарзандони давраи сусиёлизм, ки бачаҳои ҳуди мо ҳам ба онҳо ва мисли онҳо бузург мешаванд, самимона хизмат кунем. Агар ҳар ду ҳамин тавр фикр бикунем, пас иродамон содиқ ва комил аст».

Ва ин ҳам аз садоқати Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ гувоҳӣ медиҳад.

Садоқати халқ ва шахсиятҳои алоҳида дар замони истиқлолияти комили давлатӣ ба Тоҷикистони азиз – Ватани маҳбубамон дучанд афзудааст. Зеро, маҳз истиқлолият ба мо имконияти таърихӣ фароҳам овард, ки Ватани худро соҳибӣ кунем, давлатдории миллии худро барпо намоем, суннату арзишҳои миллиамонро эҳё созем, ормонҳои деринаи халқамонро амалӣ гардонем ва зиндагии озодонаи мардумамонро ба роҳ монем» (Эмомалӣ Раҳмон).

Инсонии замони истиқлол ба ҳубӣ дарк мекунад, ки ҷавҳари инсон дар истиқлол аст. Инсоне, ки соҳиби истиқлол аст, инсонии комил аст. Ва, ҳамчунин Ватане, ки соҳибистиқлол аст, комил ва сарфароз аст. Вақте ки инсон ҷавҳари истиқлолро мефаҳмад, мефаҳмад, ки истиқлол қурбониҳои зиёдеро ба бор меоварад, меҳр ва садоқат меафзояд. Тарбияи чунин меҳру чунин садоқат вазифаи ҳамагон, пеш аз ҳама, аҳли қалам, мактабу маориф, фарҳанг аст. Дар ин самт танҳо гуфтан кам аст. Тарз ва воситаҳо гуногун бошанд ҳам, қабл аз ҳама бояд амал намуд, тавассути маҳсули қору заҳмат исбот кард, ки садоқат ҳам чун истиқлол ҷавҳар аст. Ҷавҳар эҳтиёҷ дорад ҳам ба ҳифз ва ҳам тарбия. Ба ҳифз эҳтиёҷ дорад, ки устувору поянда бошад, ба тарбия эҳтиёҷ дорад, ки барои наслҳо намунаи ибрат шавад.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ САРФАЮ САРИШТАКОРӢ

Парвардигор тоҷикро офарида, ҳамзамон дастархон ҳам додааст, ки дар мавридаш истифода барад. Аммо

чанд вақте кӯмак кунам. Бошад, ки бо шумо биравам (Агар худи шумо розӣ бошед, яъне бароятон имконият дошта бошад). Ман ба ӯ ваъда додам, ки ба Самарқанд рафта, дар будани имконият бо рафиқ Айнӣ ҳамроҳ меоем. Дар ҳар ҳол ба хидмати шумо омадан мутобиқи орзуи худи ман аст. Агар сиҳататон иҷозат надиҳад ба рафтан, зиёрати шумо барои ман хурсандиест.

Фақат мехостам ба ман бинависед, ки чӣ вақт омадан бехтар аст. Мутобиқи хати шумо ман гумон кардам, ки ҳамин рӯзҳо бо рафиқаатон ба Маскав, албатта, ба хонаи бародаратон меоед. Бону бисёр шод шуда буд, ки модари Холидаро пас аз чанд сол боз ҳам мебинад. Аммо афсӯс, ки ҳеҷ кас намедонад шумо омадаед ё не? Дар ҳар ҳол агар омаданӣ шавед, телеграм фиристонед, ки пешвоз кунем ва ба хонаи мо фароед. Шумо дар хати худ аз иродаи ман нисбат ба худ ва бачаҳоятон изҳори самимият кардаед.

Охир, домуллоҷон, аз одамҳои дунёи кухна, ки ҳама кӯчаву паскӯчаи он оламро шахсан дида ва медонанд ва ҳоло дар зиндагӣ ва хидмат ба дунёи нав муваффақият пайдо кардааст ва шарафи иштирок дар сохтмони ҳаёти сусиёлизм ба ӯ додаанд, фақат мо дуто, охир, бошарафона пеш рафта истодаем.

(Аз адабиётчиён ва нависандагон).

Пас чӣ тавр мешавад, ки мо нисбат ба якдигар бад шавем, ё беиродат бошем ва ин вақте мешавад, ки яке аз мо нисбат ба сусиёлизм носамимӣ шавем, ин ки барои ман мумкин нест, ҳамин ақидаро дар ҳаққи шумо ҳам дорам.

Охир, инсоф диҳед, барои фаҳмондани як қисмат аз ҳаёти кухна мо бояд барои ҷавонон чанд китоб нависем, аммо ҳар нигоҳи мо ба якдигар ҳазор тӯмори зиндагонии гузаштаро дар пеши ҷаҳониён боз карда, нишон дода мегузарад. Ҳаёти навро ҳам, ки зери роҳбарии партияи Ленин – Сталин бо якдигар тай мекунем, пас чаро беиродат бошем ва на ин ҷиноятро мо намекунем. Инро дунёпарастон ва манфиатдӯстон кунанд. Мо бояд то охири нафас таҷрибаҳои гузаштаро барои насли нав ба

падари халқҳо Сталини бузург» иншо менамоянд, ки 600 мисраи он ба қалами Лоҳутӣ тааллуқ дошт.

Меҳнатдӯстии ду устоди кабир Айнӣ ва Лоҳутӣ намунаи бехтарин барои наврасону ҷавонони замони истиқлолият аст. Асосгузори сулҳу ваҳдат, роҳбари давлат, Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмон соли 2017-ро соли ҷавонон эълон намуд, ки ин дастгирии бевоситаи ҷавонон аз ҷониби давлату халқ аст. Бар ивази ин ғамхориҳо ҷавонон бояд аз сидқи дил хонанд, илм, техника ва технологияи муосирро аз худ намоянд, дар ҳифзи Ватан-модар омода бошанд, дар ҳама соҳаҳо ҷаҳонро меҳнат карда, дар ободию осудахолии Тоҷикистони маҳбуб ҳиссаи сазовор гузоранд. Агар хоҳем, ки руҳи Айнӣ Лоҳутӣ шод бошад, мисли онон меҳнат кунем, дилбохтаи заҳмату кор бошем.

ТАРБИЯИ ҲИФЗИ ЗАБОНУ АДАБИЁТ ВА РАСИДАН БА ҚАДРИ ОНҲО

Агар ба халқе ё миллате кинаю адоват дошта бошед, агар хоҳед, ки онро аз рӯи замин ҷорӯб занед, ҳеҷ шарт нест тиру туфанг кашидан ва ё ба қалбу устухонаш корд задан. Басанда аст рабудану маҳв намудани маънавиёту забону адабиёту дину фарҳанги он. Таърих собит намудааст, ки аҷнабиён на як бору ду бор муқобили халқи тоҷику забону адабиёти он тиру туфанг кашида. Вале ҳар бор ҳам тирашон хок хӯрда, ҳам туфангашон. Ва ин барои он аст, ки халқу фарзандони донишманду бедордилаш хушёранд ва ҳамеша посбонанд.

Ҳамин халқу ҳамин сарсупурдаҳо намегузоштанд ва намегузоранд, ки ба пойи забону адабиёти мо хоре халад. Ва ҳатто нангашон меомад, ки баъзе хоинон бо ин забони ноби тоҷикӣ-дарӣ-форсӣ бегонагонро васф мекунанд. Шоир ва ҳақими халқамон Носири Хусрав алайҳи ин гуна номардон хома бардошта мегӯяд:

*Ман онам, ки дар пой хукон нарезам,
Мар ин қиммати дури лафзи дариро.*

Аз замони Шохносир қариб 800 сол мегузараду солҳои 20 ва махсусан 30-и асри бист гурӯҳе бо номи пантуркистон мавҷудияти халқи тоҷикро дар Осиёи Миёна зерини шубҳа мегузоранд, муқобили забону адабиёти тоҷикон сару садо мебардоранд. Дар мубориза бар муқобили ин гурӯҳ устод Садриддин Айни камари Ҳиммат бармебандад. Ӯ дар мусавӣ бо асарҳои таърихӣ мақолаҳои пурмухтаво китоби «Намунаи адабиёти тоҷик»-ро менависад. Нашри ин китоб бомбае буд партофта бар ошёнаи душманону хоинони миллат. Лоҳутӣ, ки сарсухан навишта буд, устод Айниро ба муносибати чопи китоб табрик мегуяд ва чанд нусхаи онро ба Эрон мефиристад, аз он ҷо ба Афғонистон мерасад. Дар омади суҳан мегуям, ки солҳои 1978-82 дар Афғонистон ба ҳайси мушовири вазири маориф кор мекардам. Як нусхаи «Намунаи адабиёти тоҷик»-ро дар китобхонаи миллии Кобул дидам. Шоир Восифи Бохтарӣ бисёр хоҳиш кард, ки барояш пайдо намоям. Замони руҳсатӣ Душанбе омадам, ёфтам, бурдам. Бохтарӣ китобро гирифта бӯсид, миннатдорӣ изҳор намуд. Гуфтам: «Ба ман не, ба арвоҳи устод Садриддин Айни дуо кунед». Устод Лоҳутӣ навишта буданд, ки равшанфикрони Эрон аз китоби судманди «Намунаи адабиёти тоҷик» хурсанд буданд ва борҳо дар хусуси ин китоб ва заҳмати шумо дар тараққи а адабиёти тоҷикӣ баҳс карданд.

Мегуфтанд, ки ҳама кас дар Эрон орзуи дидани ин китобро дорад. Чанд дастовез роҷеъ ба ҳамон китоб, ки яке аз онҳо пеши худам пайдо шуд ва дигаронашро аз нашриёт гирифтам, барои шумо мефиристам. Гарчи вақти онҳо гузашта, аммо чун роҷеъ ба шумо буд, барои худатон фиристодам.

Ногуфта намонад, ки «Намунаи адабиёти тоҷик» баъдтар бо теъдоди зиёд дар Эрон чоп шуд.

Устод Айни дар чанд мактубашон бобати ёфтани қабри Рӯдакӣ суҳбат мекунанд, ки басо ҷолиб аст. Масалан, дар мактубе, ки 24 ноябри соли 1940 ба Лоҳутӣ

Боз пурсиданд:

«Агар касе нест гуяд, ту чи гуна исбот мекуни? Ӯ дар ҷавоб табарро бардошт ва гуфт:

«Ана бо ин табар сари он гуна одамро зада мешиканам». Ин афсона дар самимият ва садоқати ман тамоман мувофиқ аст. Зеро ман меидам, ки Совет мазлумхоро ҳимоят мекунад ва золимонро мезанад. Аммо вақте ки савияи ман инкишоф ёфт, он садоқати аҷузонаам ба як садоқати илмӣ ва мантиқӣ мубаддал шуд. Ин самимияти ман бояд аз ҳар калимаи навиштаам ҳувайдо бошад, дар асарҳои ман баъзан саҳво, хатоҳо воқеъ шавад ҳам садоқату самимияти худро барҳам намедихад. Ман ба ин ҳол фаҳр мекунам.

Аҳволи дигаре, ки маро зиёда дар печутоб меандозад, ин аст, ки занам бемор аст ва бачагонам хурдсол. Дар ин аҳвол инҳо, ки ба ғайр аз зану бачагони ман будан, гуноҳе надоранд, хароб хоҳанд шуд.

Ман зотан то 45-солагиам-дар замони амир аз он ҷиҳат хонадор нашуда будам, ки дар задухӯрди байни мо ва амир зану бача поймол хоҳад шуд (чунончи зану бачаи додарам баъд аз кушта шудани ӯ дар дасти амир маҳв гардид). Аммо вақте ки инқилоби Бухоро шуд ва амирӣ абадан маҳв гардид, ман ҳам осудаҳолона хонадор шудам. Агар медонистам, ки дар охири умрам ин гуна ҳодиса ба ман рӯй меодааст, ман ҳаргиз хонадор намешудам.

...Илтимои дигар аз шумо ин аст, ки агар бо ҳамаи кӯшишҳо кори ман бад шавад, шумо ба бачагони ман монанди як каси доғдор нигоҳ накунад. Кӯшиш кунед, ки инҳо дар роҳ намонанд».

Садоқати шахс ба шахси боварибахш ва ба кори сотсиализм магар аз ин зиёд мешавад? Ҳаргиз!

Ва инро мактуби навиштаи Лоҳутӣ аз 25 августи соли 1938 тасдиқ мекунад.

«Ҷозили муҳтарам рафиқ Айни!»

Хати охири шуморо дар Маскав гирифтам. Рӯзи 21 моҳ бо ҳама оила ба Маскав баргаштам. Дар ин ҷо рафиқ Қурбонӯф хоҳиш карданд, ки ба Сталин (обод) рафта

Вақте ки ман ба хоҳари Вадуд (соли 1920) хонадор шудам, ӯ коммунист буд ва як коммунисти чап буд, ман муллои аз мадраса баромадагӣ будам. Партия ва инқилоб маро тарбия карда ба дараҷаи нависандаи советӣ расонд, мусоҳибатҳои одамони бад ӯро вайрон карда ба ин дараҷа расонд.

Такрор мегӯям, ки ман ба Вадуд ҳеҷ як алоқаи мафкуравӣ ва сиёсӣ надорам ва доштаниам ҳам мумкин набуд.

Маро бо алоқаи Файзулло Хӯча ва Икромӯф айбдор мекунад. Аммо шумо медонед, ки танҳо кӯшиши шумо ва ҳимояти ҳукумати советӣ маро аз шарри Файзулло Хӯча ва Икромӯфҳо нигоҳ дошта омад. Шумо медонед, ки Икромӯф ба «Намунаи адабиёти тоҷик» чигуна ҳучум карда буд, шумо медонед, ки Икромӯф ин масъаларо пеши Бухорин гузошта ӯро ба майдон андохта буд.

Имрӯз боқимондаи онҳо меҳоханд, ки маро ба болои лошай мурдори онҳо тела дода, мусибати аз афтодани онҳо дидаашонро ба шодии аз маҳв шудани ман гирифтаашон сабук кунанд.

Ман агар пир намебудам, ба ин аҳвол сабр карда метавонистам, зеро яқин дорам, бо тафтиши дурусти советӣ оқибат ҳақиқат маълум хоҳад шуд. Лекин азбаски пиру барҷоманда шудаам, метарсам, ки то ба зухур омадани ҳақиқат организми ман тоб наёварда маҳв шавам.

Ман, албатта, беҳатою нуқсон нестам, лекин ҳеҷ гоҳ муҳаббат ва салоқати ман нисбат ба Ҳукумати Советӣ ва роҳи Партияи Коммунистӣ халадор нашудааст ва халалдор нахоҳад шуд. Ман дар вақтҳои, ки диндор будам ва дар вақтҳои, ки ханӯз боқимондаҳои мафкураи ҷадидизм дар ман мавҷуд буд ва дар вақтҳои, ки ханӯз роҳи партия ва мақсадҳои ӯро намедонистам – дар ҳамон вақтҳо ҳам бо садоқати хоса ба советҳо хидмат мекардам. Салоқати ман мисли имони он ачуза буд, ки аз вай пурсиданд:

«Худо ҳаст, ё нест?» - ҳаст, - гуфт.

менависанд, ёфт шудани деҳаи Рӯдак ва қабри Рӯдакиро «воқеаи навои дар таърихи адабиёти форс-тоҷик» меноманд. Давоми мактубро меҳонем: «Маълум аст, ки то ҳол дар байни аҳли таърих ва тазкираҳо ихтилоф буд, ки Рӯдакӣ аз Бухорост ё Самарқанд. Ман дар вақти навиштани «Намунаи адабиёти тоҷик» фикри аввалиро тарҷеҳ карда будам. Аммо имсол, ки дар бораи Рӯдакӣ мақола навиштам ба асоси як манбаи арабӣ, ки ривояти худро аз Идрис ном мекунад, қарор додам, ки аз Самарқанд аст ва ин Идрис Астарободӣ буда, умри худро дар Самарқанд гузаронидааст ва дар ин ҷо пас аз шаст соли вафоти Рӯдакӣ мурдааст, ҳам таърихи Астаробод ва ҳам таърихи Самарқандро навиштааст. Идрис мегӯяд, ки Рӯдакӣ аз қарияи Рӯдак аст. Дар ҷои дигар мегӯяд, ки қабри Рӯдакӣ дар Панҷрӯдак аст, ки яке аз қарияҳои Рӯдак буда, дар навоҳии Самарқанд аст.

Аммо намедонам, ки ин Панҷрӯдак ва Рӯдак дар қучои Самарқанд бошад. Профессор Семёнов, ки имсол дар ин бора мақола навишт, дар мақолаи худ қайд кардааст, ки Рӯдак ва Панҷрӯд дар 15–километри шаҳри Самарқанд аст. Аммо ман бо пурсуков аз атрофи Самарқанд ба ин номҳо деҳае наёфтам ва ба тариқи ҳазл ба Деҳотӣ гуфтаам, ки охир Рӯдак аз Панҷакат ёфт мешавад. Ин сухан зоҳиран ҳазл бошад ҳам, ба ақидаи худам ҷиддӣ буд ва бинобар ин ба ҳамин асос тадқиқот бурдам. Имсол дар моҳи июл вақте ки ҳавлии худро ремонт мекардам, як мардикорро ба кор овардам. Ӯ аз деҳаи Фароби Панҷакат будааст. Аз вай Рӯдак ном деҳаеро пурсидам. Ӯ тасдиқ кард, ки дар Панҷакат аст, аммо ӯ надидааст ва бобои ӯ, ки ханӯз зиндааст, дидааст, Панҷрӯд (Панҷрӯдак) ҳам дар ҳамон ҷоҳо аст. Инро ҳам шунидааст. Ман ин маъниро ба секретари якуми райкомпартияи Панҷакат-ба рафиқ Муҳаммадиев навишта, аз вай илтимос кардам, ки ин маълумотро пурсуков кунад. Ӯ баъд аз чанд рӯз шахсан пеши ман омада маълум кард, ки Рӯдак ва Панҷрӯд-ҳар ду ҳам дар Панҷакат ҳастанд ва аз маркази район тахминан 60-70

километр меояд. Ман ин маълумотро ба Сталинобод ба Союз навишта илтимос кардам, ки як экспедитсияи расмӣ фиристонад. Аз ин ҷо аз базаи Академия Бузургзода ва аз Наркомпросс Гарецкий ном як таърихшинос омаданд ва маро раҳбари экспедитсия қарор доданд. Азбаски барои баромадан ба болои кӯҳи баланд дили ман тоб надошт, ман ҳамаи маълумот ва нишонаҳоро ба онҳо дода фиристодам. Онҳо рафта қабри Рӯдакиро ёфтанд. Ба қишлоқи Рӯдак бошад, Гарецкий нарафта, танҳо Бузургзода рафта омад ва ҳар дуи онҳо ҳам ҳамаи маълумотҳоеро, ки ман ёфта будам, тасдиқ карданд.

Аммо вақте ки Гарецкий бо муҳбири радиои Москва мусоҳиба кардааст, ҳамаи ин кашфиётро ба худ нисбат додааст. Ба қавли ўзбекон «Тайёр ошга бакавул» (боварҷии оши тайёр).

Акнун ба ман маънии таъбири манбаи арабӣ маълум шуд, ки дар вай Рӯдак ва Панҷрӯд (Панҷрӯдак) аз навоҳии Самарқанд шумурда шудааст. Ноҳия бо маънои арабиаш ба канори дур қор шумурда шудааст. Дар ҳақиқат ҳам Панҷакати то розмежевание, то соли 1925 яке аз районҳои (ноҳияҳо) Самарқанд ба шумор мерафт.

Ман дар сари қори канал бо бисёр қолхозчиён мусоҳиба кардам. Номи қишлоқҳои онҳо диққати маро ҷалб кард: шумо аз кучо?-аз Ҳуснобод, Шумо чӣ? - Ниғинобод, шумо аз кучо? Ай Майкада, Шумо чи? Аз Зебон-Зебиён ва ҳоказо. Ҳақиқатан районе, ки ба деҳаҳои худ ин гуна номҳои шоиронаро қабул кардааст, ҳақ дорад, ки монанди Рӯдакӣ як устои номурданияи шеърӯ музикаро расонад.

Дар вақти қори канал ягона роҳи кӯҳӣ, ки ба Рӯдак мерафтааст, муваққатан баста шудааст. Вагарна ман ба он ҷо ҳам мерафтам. Чунки Рӯдак аз сари канал 8 ё 10 километр будааст.

Барои устод Садриддин Айни натавонанд адабиёт муҳим аст, инчунин онҳое, ки ин адабиётро меофаранд. Ва ин иддаоро мо метавонем аз як мактуби дигарашон, ки 26

ҳамин омил расм шавад, то дар ҳифзи Ватану ободии он бочуръату мубориз, пайгиру фаъл бошанд.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ САДОҚАТ БА ВАТАН

Беҳамтост садоқати ин ду абармарди таърих. Ва ин садоқат дар

- муносибати ҳамдигар;
- равнақи адабиёти тозабунёди замони шӯравӣ;
- офаридани асарҳои пурмазмуну пурмағзу пурмоя;
- хизмат ба қори социализм;
- хонаводаю фарзандон;
- муносибат бо ҳамқаламони покдилу поктинат зоҳир

мегардид. Зиндагӣ аз ибтидо ҳамин тавр будааст, ки мағлубон бар ғолибон, нотавонбинон бар тавонон, нобиёнон бар бинён, нозӯрон бар зӯрон, ноухдабароён бар ухдабароён, ҳасад мебурданд. Замоне, ки устод Айни дар ҳама ҷабҳа дастболо шуд, ҳатто наздикону хешони нотавонбинаш душман шуданд. Тухмат чун борони баҳорон рехтан гирифт. Айни на як бору ду бор ба Лоҳутӣ номаҳо навишта, садоқати худро нисбат ба Ҳукумати Советӣ ифода намудааст. Масалан, 6 ноябри соли 1937 менависад: «рафиқи муҳтарам Лоҳутии азиз!

Меҳоҳам, ки аризаи кӯтоҳтари дигарро ба русӣ перевод кунонида, ба секаҳо диҳам, аммо касе нест, ки ин қорҳоямро бо ў маслиҳат кунам ва дар қорҳои техникӣ перевод ёри талабам... Ман дар он хабарҳое, ки дар ду газетаи Ленин юли» ва «Ҳақиқати Ўзбекистон» навишта шудааст, худро айбдор наменамаям.

Танҳо ман ба ин айбдор ҳастам, ки ба алоқии маҷбурии Вадуд гирифтӣ шудам, ман ба бадбахтии шавҳари хоҳари ў будан гирифтӣ нам. Ман натавонистам зани бемори малари, ревматизм ва порук қорсаи худро бо бачагони қордсол бароварда пеш кунам.

барои номи Тоҷикистон дорад. Дар Маскав ҳеч мунтазири ин хабар набудам. Ҳоло, ки шуд, хайр шавад. Охир, ки партия инро хоҳад шунид ва фикри худашро хоҳад гуфт. Ман хомӯш мешинам.

Роҷеъ ба Дехотӣ бошад, нисбат ба ман ҳам иғвогарӣ кардааст. Аммо шумо беҳтар аст, ки ба ӯ нагӯед. Ин хел бачаҳо тараққии худро дар ин гуна «садоқаткориҳо» медонанд.

Дар омади сухан таъкид мекунам: дигаронро намедонам, вале худам ифтихор дорам дар хочагие таваллуд шуда будам, ки номи Лоҳутиро дошт, мактабаке хонда будам, ки ба номи Лоҳутӣ буд, дар омӯзишгоҳи педагогие таҳсил карда будам, ки номи Лоҳутиро дошт.

Хислати хоксорӣ ва фурутанӣ меросест, аз ниёғони боору номуси тоҷикон бар ояндагон. Ва дар ин сабақат Саъдии бузургвор пешопеш қадам мегузошт:

*Гар рӯзе хок шавад, Саъдӣ чӣ гам?
Ки дар зиндагӣ ҳам хок буд ӯ.*

Хоксорӣ нухуфта аст дар тинату табиати мо, тоҷикон. Аз ин ҷост, ки ин мардум умре фарзандонро ҳидоят мекунанд, ки хоксор бошанд, ҳавобаландию ман-манӣ накунанд.

Вале хоксории мардуми мо чунин маъно надорад, ки ҳамеша ду даст пеши бар, сар ҳам бошем. Таърих ҳам собит намудааст, ки мавриди зарурӣ тоҷикон чуръат пайдо намуда муште обдор бар сари душман задааст. Махсусан, мавриди ҳифз ва ободии кишвар ин халқ байти зерини устод Лоҳутиро шиори худ қарор додаст:

*Мубориза шарафу қор ифтихори ман аст,
Наҷоти тӯдаву маҳви ситам шиори ман аст.*

Ба таври дигар бигӯем, хоксорӣ сади роҳи чуръатнокӣ ва мубориз намешавад. Баръакс, хоксорӣ чуръатнокро чуръатноктар, муборизро муборизтар мегардонад. Дар тарбияи мардуму наврасон ҳам бояд

сентябри соли 1940 ба Лоҳутӣ навишта буданд, ба хубӣ дарк намоем.

«Устои муҳтарам, рафиқ Лоҳутӣ!...ҷавоби мактубҳо арзи ташаккур дер монд. Сабабаш ин буд, ки ба муносибати юбилеи садсолагии «Камине» (Камина) ба Туркменистон даъват шуда будам, умедворам, ки ташаккур ва арзи маро қабул фармоед.

Рафиқони туркман барои Камина, ки шоири халқи туркман будааст, хеле тӯйи тантанадор гузарониданд. То рӯзи тӯй асарҳои Каминаро ҳам ба забони туркманӣ, ҳам ба забони русӣ чоп карда бароварданд. Аз ғайри ин 6 китоби дигар аз адабиёти халқи туркман чоп кардаанд, ки ҳама бо техникаҳои бисёр аъло. Аз шакли ин китобҳо гумон мекунед, ки асарҳои Пушкинро дар Ленинград чоп кардаанд. Як роман, 27 печатний лист ҳам аз нависандагони ҳозира ба ҳамон техникаи хуб чоп кардаанд. Ҳамаи ин китобҳо дар Ашқобод чоп шудаанд. Аз республикаҳои бародарӣ қариб сад нафар меҳмон буд. Ҳамаи роҳбарони ташкилоти партиягӣ ва советӣ, хоҳ рус бошад хоҳ туркман аз аввал то охир дар тӯй шахсан иштирок карданд. Бар болои ин оид ба ҳаёти Камина рафиқ Скосируф ба забони русӣ як романи калон нависанда омад, ки ҳам ба забони русӣ, ҳам ба забони туркманӣ чоп шуда баромадааст. Ҳозир рафиқони туркман ба тӯйи Махтумқули тайёри мебинанд, ки ӯ шоири хубест. Асарҳои ӯ то инқилоб ба забони русӣ ва забонҳои аврупо тарҷума шудааст. Ин тӯй дар соли 1942 мешудааст, ӯ дар соли 1780 вафот карда будааст. Ҳарчанд тӯй дар соли 1942 шудани бошад ҳам, то ҳол тарҷумаи шеърҳои ӯ ба забони русӣ тайёр шудааст. Ўзбекон як масал доранд, ки мегӯянд, «ғайратлидан имон қутулмас», (аз одами боғайрат имон халос намешавад). Ин масал дар ҳаққи рафиқони туркман тамоман дуруст аст. Инҳо то инқилоб ҳаёти кӯчманчигӣ мегузaronиданд. Аз тарбияи Партияи Ленин-Сталин чунон фоида бурданд, ки номи худро ба қатори миллатҳои мутамаддин дароварда тавонистанд. Аммо тоҷикон, ки маданияти чандин

ҳазорсола ва адабиёти ҳазорсолаи зинда доранд, бисёр суст мечунбанд».

Бешубха, ҳам суст мечунбиданд, ҳам чуръате надоштанд, ки проблемаҳои муҳими ҷумҳуриро дар марказ ҳал намоянд. Беш аз ин бе маслиҳати Рашидову Кунаев ба Комитети Марказӣ намебароманд. Барои яке риш баҳона мешуду барои дигаре салла.

Истиқлолият омаду ҳамаи ин бенизомию бечуръа-тиҳо хотима ёфта таърих эҳё шуд. Дар як муддати кӯтоҳ 1100 - солагии Давлати Сомониён, Имоми Аъзам, устод Рӯдакӣ, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Абдурахмони Ҷомӣ, Камоли Хучандӣ, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода ва даҳои дигарро ҷашн гирифтанд. Забони тоҷикиро, ки устод Садриддин Айнӣ баҳри ҳифзу тозагиаш мубориза мебард, дар курсии арҷ шинонд. Чи устод Айнӣ ва чи Лоҳутӣ қариб дар ҳамаи мактубҳои онҳо ба масъалаи забон ва истифодаи калимаҳои ҷудоғона суҳбатҳо ороштаанд. Шахсан Садриддин Айнӣ ба тартиб додани луғате машғул мешаванд, ки ба қавли худашон «барои ҷавонон ва забони адабии имрӯзаи тоҷик ҳазинаи калон» махсус мегардад. Дар ин ҳусус 7 октябри соли 1937 менависанд: «Рафиқи шафиқ, муҳтарам Лоҳутӣ! Имрӯзҳо ба кори луғат машғулам. Ман бо Тоҷигиз соли 35-ум як мушоҳида баста будам, ки як луғати тоҷикии нимтафсилӣ тартиб диҳам. Медонед, ки дар дасти тоҷикони Осиёи Миёна ду-се луғат ҳаст, машҳуртарини онҳо «Ғиёс» ва «Бурҳони қотеъ» аст. Аммо ҷавонон, махсусан онҳое, ки дар замони охир саводнок шудаанд ва арабиро намедонанд, аз он луғатҳо ҳеҷ фоида бурда наметавонанд. Бинобар ин хостам, ки ба асоси ҳамаи луғатҳои куҳна як луғати тоҷикӣ ба тоҷикӣ бо усули замонӣ тартиб диҳам. Корро ба ин тартиб пеш гирифтаам:

Аз луғатҳои куҳна ҳар чизеро, ки мурда буд ва ба забони мо даркор намешавад, партофтаам, чизҳои даркориро гирифтаам. Чизҳои даркорӣ ҳам ду қисманд: як қисми онҳо барои таҳрир ва мутолиаи адабиёти имрӯза ба

медиҳанд ва ҳатман менависанд: «Шеърҳои шумо бо дастхатҳои худатон дар архиви ман будан ва барои таншиди хотир ҳамеша тайёр истодан (ашон) барои ман як фахр, як шараф ва як гавҳари гаронбаҳост.

Ҳарчанд баҳо додан ба шеърҳои шумо аз ғунҷоиши иқтидори ман берун аст, ба мазмуни «алмаъмур маъзур» амал намуда маҷбур шудам, ки нуқтаи назари худро баён кунам».

Ана ҳамаи ҷумлаи «Ҳарчанд баҳо додан ба шеърҳои шумо аз ғунҷоиши иқтидори ман берун аст», хислати олии хоксории устод аст. Зимни ҳамаи хоксориҳои маслиҳатҳои медиҳад, ки Лоҳутӣ маъқул мешавад.

Душманону тангназарон чи тавре ки ба Айнӣ ҳуҷум мекарданд, ҳамаи тавр муқобили Лоҳутӣ ҳам иғвоҳо меангехтанд. Соле пеш дар Ленинобод хоҷагиеро (колхозеро) ба номи Лоҳутӣ гузошта буданд. Баъди як сол иғво мебардоранду ҳамаи хоҷагиро ба номи Димитров мегузоранд. Лоҳутӣ инро шунида ба устод Айнӣ оромона ва хоксорона ҷавоб менависад:

«Масъалаи дигар мавзӯи баргардонидани номи колхоз дар райони Ленинобод, аз «Лоҳутӣ» ба «Димитров»: устодҷон, қасам ба маслаки ленинизм ба қадри сари мӯе ба ин корҳо аҳамият надихам. Тоҷикистон қадрдони худашро кунад. Ҳукуматдорони он ҷумҳурият алоқаи шахсӣ надоранд. Майлаш, раҳмат. Ман дилам осуда ва фикрам солим аст. Таърих хомӯш нахоҳад шуд ва халқ нахоҳад мурд. Мардум хидмати адабии маро ба Тоҷикистон медонанд ва раҳбари мардум – фирқаи коммунистӣ ҳам медонад. Аммо як чизро хеле дилам мехост, ки бидонам:

Махсусан ин ки чӣ баҳона доштанд ва иғвогарӣ дар чӣ шакл ва ба чӣ иборат будааст.

Агар инро ба банди менавиштед, мамнуни абадӣ мешудам. Боқӣ кори халқ аст, ба номи ҳар кас, ки мехоҳад колхозии худашро меномад. Шумо менависед, ки дар Сталинобод ханӯз театру кӯча ба номи ман боқӣ аст. Боқӣ монад ҳам, домолло, аҳамият намедиҳам. Аммо аҳамият

шумо, инчунин нависандаи мо ҳам аст», Луи Арагон (нависандаи Фаронса) «Садриддин Айнӣ бо асари ҷовидонааш «Марги судхӯр» бо намояндагони адабиёти ҷаҳон Балзак, Шекспир, Ҳаёте дар як қатор меистад». Нависандаи туркман Бердӣ Карбобоев: «Садриддин Айнӣ на танҳо муаллими адабиёти тоҷик аст, инчунин муаллими тамоми адабиёти шӯравии Осиёи Миёна мебошад. Ташаккури самимӣ ба халқи тоҷик, ки чунин истеъдоди тавоно офарида аст». Бо вучуди ҳамаи ин мактуби худ аз 20 июни соли 1933 менависад: «Рафиқи шафиқ шоири ҷаҳоншумули инқилобчии болшевик Лоҳутӣ!

Шуморо танҳо шоири ҷаҳоншумули инқилобчӣ гуфтан кам аст. Шумо он устои адабу санъаткори пурбаракат ҳастед, ки бо шеърҳои инқилобии оташбори худ дар димоғи ҷавонони меҳнаткаш шамъи адабиёти афрӯхтаед ва ҳисси шоириро бедор кардед. Хусусан ҷавонони навраси тоҷик-коргару деҳқонзодагони Тоҷикистонро амалан ва бевосита ёд додед ва тарбия кардед. Ман мисли як нависандаи пири тоҷик ба қатори ин ҷавонони тарбиятдидаатон ҳудро миннатдори шумо мешуморам ва руҳсат диҳед, ки бо ин васила дастатонро бо эҳтиром фишорам. Умедворам, ки солҳои бисёр осори адабии обдори оташбори шумо чун наҳр ҷорӣ буда, дар ин ҷӯйбор садҳо навниҳолони адаб – шогирдони рошиди пролетарӣ расонед».

**Дӯсти деринаи шумо:
С. Айнӣ.**

Ин дараҷаи олии хоксориест, ки як нависандаи ҷаҳоншумул ҳудро «ба қатори ҷавонони тарбиядидаи» Лоҳутӣ шомил месозад ва дасташонро бо эҳтиром мефишорад.

Аз мазмуни мактубҳо маълум мешавад, ки Лоҳутӣ пеш аз нашри шеърҳои аксарияти онҳоро ба устод Айнӣ мефиристад ва хоҳиш мекунад, ки мулоҳизаҳои онро ибраздоранд. Устод Айнӣ дар ҳама ҳолат хоксори нишон

кор мераванд ва қисми дигарашон барои мутолиа ва ғойида бурдан аз адабиёти классикӣ даркор мешаванд.

Медонед, ки ба ин сабаб хеле луғатҳои арабӣ ва форсии қадим, ки дар адабиёти классикӣ ҳастанд, гирифта мешаванд ва манбаи дигари ман халқ аст. Ҳар қадом бобро бо забони халқ, ки то ҳол дар ягон луғат дида нашудааст, аммо дар миёнаи мардум зинда ва дар гуфтушунид аст, пур мекунам.

Дар тафсили луғатҳои кӯҳна ҳаммаънии кӯҳнашро, ки дар адабиёти классикӣ ва дар забони имрӯза нест, партофтаам ва он маъниҳояшро, ки имрӯз зинда аст, гирифта истодаам.

Агар ба тамоми қардани ин қор қомеъ шавам, гумон мекунам, ки барои ҷавонон ва забони адабии имрӯза тоҷик ҳазинаи қадим ба вучуд ояд. Табиист, ки таҷриба ва қори аввалӣ бо хеле нуқсонҳо омехта мешавад. Бо вучуди ин як асосе, ки дар оянда тақдир ва ислоҳ қардани он осон аст, гузошта мешавад. Ман ҳаёл қардам, ки то тамоми шудани қор ба қори дигар даст назанам, то ки қисми пеш-пеш навиштаам аз ёд набаромада, қор нисбатан зудтар ва осонтар тамоми шавад. Ин қоре, ки ман ба танҳои сар қардам, қорест, ки Бектош бо роҳбарии Нисормухаммад бо як дастаи қадимии «Забоншиносон» сар қарда, ду сол «қор қарданд» ва садҳо ҳазор сӯми давлат харҷ шуду дар натиҷа қисме ҳам нашуд».

Устод соли 1938 луғатро ба охир расонда, барои чоп ба Нашриёти давлатии Тоҷикистон месупоранд... Нашриёт аз профессор Е. Э. Бертелс хоҳиш мекунад, ки тақризе бинависад. Донишманди арҷманд ҳам тақризи менависанд, ҳам номае ба устод Садриддин Айнӣ. Инак, қанд қумлае аз ҳамин нома:

Устои донишманди муаззам!

... Рафиқ Зингер ... шоҳкори нави шуморо ба ман нишон дод, яъне «Луғати забони адабии тоҷик»-ро. Баъзе қисматҳои онро хонда барномадам ва гуфта метавонам, ки ғайр аз Шумо ҳеҷ қисме дигар аз уҳдаи чунин қоре наметавонист барояд. Ин китоб як ганҷинаест, аз

чавохири гаронбаҳои моллом, як асарест, ки ҳазорон мардум метавонанд солҳои дароз аз он истифода кунанд. Ман, ки чанд сол аст, кор мекунам, то як луғатчаи тоҷикӣ ба русӣ тартиб кунам, хуб метавонам ташхис кунам, чӣ қадар маълумот ва чӣ ранҷ боист бурда шавад, то чунин асаре ба анҷом расад»...

Касе, ки агар хоҳиши хондан дошта бошад, луғат чилди 12-и куллиёти устодро зеб бахшидааст. (соли 1976).

Бо вучуди арбоби сухан ҳар ду бобати мавқеи истифодаи калимаҳои алоҳида маслиҳату машварат мекунанд. Устод Лоҳутӣ 2 феввали соли 1939 шеър мефиристад ва мулоҳизаи устод Айниро фаҳмидани мешавад. Устод Айни дар мактуби ҷавобӣ аз 11 феврал чунин менигорад:

«Рафиқи шафик, Лоҳутии меҳрубон!

Мактубҳо ва шеърҳо расиданд, маро аз ҳад зиёд мамнун кард... Достонҳо саъдиёна ва Камолиддини румиёнаи советӣ аст, ҳар чанд мо инҳоро аз ҷиҳати услуб саъдиёна ё ин ки румиёна мегӯем, аз ҷиҳати мазмунҳои бикр-бериёна мегӯям, ки онҳо ба гӯяндаи ин достонҳо нахоҳанд расид. «Шамъи бино» - ин унвон ва исботи ин унвон ба мисоли ҳаёти ҳақиқӣ дар фикри ҳеҷ классик нарасида буд.

Ё ин ки нишон додани образи боғбони пурасрори мо бо он ифодаҳое, ки тамоми муваффақиятҳои имрӯзаи моро дар бар мегиранд, аз иқтидори башарӣ берун аст.

Ин корро танҳо он башарӣ метавонад, ки аз мотореоли дигар сохтаанд. Рӯҳи раҳбари башариятро дар худ хулул кунонида тавониста бошад.

Ин нуктаро ҳам гӯям, ки таҷрибаҳои порсола ба мо нишон доданд, ки ҳарчанд ба тарзи символ аст, номи шахсҳои ҷудогонаро (ғайр аз он шахсе, ки мустасно) дар шеър овардан мувофиқ нест. Бинобар ин ман дар бастании достони гул ба номи «Михоэлс» муҳолиф ҳастам, шояд он шахс ба ин кор ва ҳатто зиёдтар аз ин кор ҳам арзанд. Лекин ҳар чӣ бошад, шахс аст. Омадам ба ғазал. Мо дар шеърҳои шумо ғазалҳои равони ҳаяҷонбахшро бисёр

Ҳар ду устод ҳам, ки дар масъулияти масъулиятшиносӣ ҳамто надоштанд, бемасъулияти баъзеҳоро мушоҳида карда, дилтанг мешуданд. Дар ин хусус мактуби Лоҳутӣ аз 6 апрели соли 1927 гувоҳӣ медиҳад: «Устои бузургвор, Садриддин Айни! Аз масъалаи талаби банда ва васоити шумо ҳеҷ хабаре нест. Ҳатто моҳонаамро нафиристонданд. Ин бисёр беназокатист. Махсусан дар ин вақти муолиҷа барои ман ёрии зиёде мешуд. Шумо медонед, ки рафтани баргаштани банда ба Тоҷикистон маро наздики панҷсад сӯм қарздор кард, чунки як тин ба ман надоданд. Бо ин ки ман дар Маскав бекор набудам, маро рафиқ Имомуф даъват карда буд». Устод Лоҳутӣ мулоимона «беназокатист» гуфтаанд. Ҳол он ки ин бемасъулиятист. Шахсро аз Маскав даъват кунӣ ҳарчи сафария ва кироашро напардозӣ, болои ин моҳона, ки ҳаққи ҳалоли ӯст, надихӣ, албатта бемасъулиятист. Ин аст омил ё воситаи тарбияи масъулиятшиносӣ. Ва ин тарбия мисли тарбияи ватандӯстӣ, сулҳу ваҳдатҳои ҳеҷ гоҳ ва дар ҳеҷ солу замони кӯҳна намешавад ва аз даҳон намоинад.

Одами бемасъулият ҳам худро шарманда мекунад, ҳам давлату ҷамъиятро. Бемасъулиятон аслан бепарвоянд, ки зарари бисёр меоранд. Дар тарбияи бемасъулиятон насихат, панду андарз ба кор намеравад. Дар ин маврид аз ҷазо бояд кор гирифт, ки дараҷаҳо дорад.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ ҲОКСОРӢ

Гарчанде ки наврасӣ ва ҷавониям ба солҳои охири ин ду марди бузург рост меояд, маро насиб набудааст, ки аз суҳбаташон мушарраф гардам. Аммо аз мазмуни асарҳо, суҳбати ҳамасрон ва нигориши ҳамин мактубҳо бармеояд, ки ҳар ду ҳам ҳоксортарини ҳоксoronанд. Садриддин Айниро ҷаҳониён эътироф карда устои худ мешумориданд. Аз ҷумла, нависанда ва рӯзноманигори чех Юлиус Фучик мегӯяд: «Айни на танҳо нависандаи

Масъулиятшиносии ин ду устои кабир махсусан замони навиштани «Мактуби халқи тоҷик ба рафиқ Сталин», ки ба номи «Хати халқ» машҳур аст дар матбуот бо унвони «Ба пешвои халқҳо, ба дӯст, ба муаллим ба Сталини кабир» чоп шудааст, зоҳир мегардад. Он шабу рӯз ҳар ду ҳам намехобиданд, мекушанд мактубе нависанд сазовор. Дар ин хусус худи Лохутӣ менависад «Устои муҳтарам, чанд шаб нахобидани ман дар дачаи совноркум дар Сталинобод барои навиштани «Хати халқ» ба худи шумо маълум аст. Шумо ҳам нахобидед. Илова бар ин ки хатро шахсан худам ҳам дар Сталинобод ва ҳам дар дача дикта карда, чоп кунондам (охир мошинистка дар хонаи шумо чанд рӯз ба сар бурд ва хатро муқарраран навишт) дар Маскав ҳам барои тарҷума кунондан, тарҷумаҳоро дигар кардан, як 5-6 мартаба аз нав чоп кунондани асл ва тарҷума се моҳ ҳамаи вақтамро додам. Гумон мекунам ҳамаи мо ин корро мисли ҳурмат ба халқ анҷом додем».

Бале, ҳурмати халқ болост ва инро касе дарк мекунад, ки соҳибҳурмат аст. Одамони бо салоҳияту бомасъулият мушоҳидакор мешаванд. Одитарин чиз ҳам аз назари онҳо дур наместон, агар ба нафъи қор, баҳри хурсандии касе бошад. Инак, як мисол: 28 декабри соли 1938 устод Лохутӣ ба устод Айнӣ менависад:

Рафиқи муҳтарам салом! Дирӯз 27 моҳи декабр дар идораи ҷамъияти нависандаҳо фаҳмидам, ки билетҳои аъзоии шуморо ханӯз бароятон нафиристодаанд. Кофта ёфтаам. Имзои М.Горкийро дорад. Билетҳои рақами 7.Аз тарафи шумо имзо карда онро гирифтаам. Намедонам чӣ қор кунам? Агар бо телеграф иҷоза диҳед, онро ба А. Дехотӣ медиҳам, ки барои шумо биоварад. Бо имзои Горкий билет доштан шараф аст.

Ин ҳамон шараф аст, ки устод Мирзо Турсунзода васф намудааст:

*Шараф чизи таҷовузнапазир аст,
Ҳар он ки шараф дорад, кабир аст.*

хондаем, аммо аҳамияти хусусии ин ғазал дар он аст, ки бо тақлид кардани вазн, қофия ва услуб як ғазали тамоман мазмунҳои бикр суруда шудааст. Ин ғазали соддаи равони раванбахшро ҷуз «сахли мумтанеъ» гуфтан дигар таъбире намеёбам.

Аммо ман аз баҳо додан ба байти охирини ин ғазал:

*Ё чағми ту бо дилам рафиқ аст,
Ё шеърӣ сияҳ хатар надорад.
Ё бо дили хаста меҳрубон бош,
Ё қон биситон! Зарар надорад.*

- очиз ҳастам.

Инро ҳам бояд бигӯям, ки

«Ё қалъаи бахт дар надорад», ҳарчанд аз ҷиҳати шеърӣ мисли ҳамқаторони худ дар поёи аълоҷ ва ҳарчанд мутолиакунандагонӣ холис мефаҳманд, ки гап дар бораи ишқ меравад, дар ин ғазал мувофиқ нест. Ин бояд дар қатори он байтҳое, ки барои ғазали ҷудогона мондаед, дароварда шавад. Ё ин ки дар ҷои калимаи «бахт» калимаи «васл» дароварда ба ин тариқа:

*Ё бар руҳи ман намешавад, боз,
Ё қалъаи васл дар надорад.*

хонда шавад. Ва инчунин бо хоҳири ман мегузарад, ки агар байти

*«Ё тири ту бигзарад ниҳонӣ,
Ё синаи дил сипар надорад.
Ё тири ту бигзарад ниҳонӣ,
Ё синаи ман сипар надорад».*

мебуд бо байтҳои болоии худ (бо таъбири тоҷикӣ) бе ширеш мечаспид».

Баъдтар Лохутӣ менависад:

Дар масъалаи: «Ё қалъаи васл дар надорад», албатта, ин дуруст аст ва ман онро ба ҷо меовардам, агар: «Ё васли ту қисмати башар нест» намешуд.

Аммо дар бораи «Ё синаи дил сипар надорам».

Ба фикри ман «Синаи дил»-ро ҳеҷ кас то кунун нагуфтааст.

*Ё гуфтаву ман хабар надорам,
Ё гуфтаву дил хабар надорад.*

Ин як байти навест, ки нахостам онро аз миён барам. Домуллоҷон, шумо медонед, ки дил азони шоир бошад ҳам, ҳамеша гӯянда онро мисли як шахси сонӣ дар муқобили худ гузошта бо ӯ гуфтугузор мекунад, шикоят мекунад, метарсад, гила мекунад...

Ё мисли як шахси сонии ғоиб бо ӯ муомила мекунад. Бинобар ин метавонад «надонад», ки тири ёраш ниҳонӣ андохта мешавад, ё «синаи дил», «шахси сонӣ» сипар надорад. Аммо синаи хуашро шоир бояд бидонад, ки сипар дорад ё на. Инак, ҳамин ду масъала сабаб шуданд, ки «синаи дил» гуфтам. Агар ин арзҳо ба хидмати шумо маъқул афтад, он вақт ин мисраъхоро иваз намекунам.

Бо саломи рафиқона Лоҳутӣ.

Сухбати ду устои сухан зимни калима, таркиб ва ибораҳои «бахт», «васл», «синаи дил», «сар бидеҳ» то охири умрашон давом мекунад. Устод Айнӣ аз ғазалҳои Лоҳутӣ ба вачҳ меояд, меболад, хурсанд мешавад, ҷое ислоҳ ва ҷое қадрдонӣ мекунад. Ӯ дар як мактубаш, ки 12 марти соли 1939 навишта буд, менависад: Дар мактуби аввал (18 феврал) байте, ки дар хусуси «Ё синаи дил сипар надорад», маслиҳат кардед, тамоман дуруст аст ва ин чунин байте ҳам, ки дар бораи «Ё қалъаи бахт дар надорад», гуфтед аз ҷиҳати тартиби ғазал риояи мисраи «Ё васли ту қисмати башар нест» дуруст аст. Лекин модоме ки дар ин байт, дар ин ғазал ба сабаби шарҳи додагон ба ҷои «бахт» «васл» гузоштан мумкин нест, ин байтро аз ин ғазал бароварда дар қатори он чанд байте, ки дар ин ғазал муносиб надида барои ғазали дигар

Сталинобод пеши ман омада хоҳиш кард, ки китоби шеъри ӯро бидихам ба тоҷикӣ тарҷума ва ҷоп кунанд. Ман гуфтам, ки агар мо барои тарҷума пул ёбем, китоби Максим Горкийро тарҷума мекунонем, на китоби турсо. Эшон ранҷиданду рафтанд. Пас аз омадани ман ба Маскав (яъне баъди ду ё се моҳ) ба тавассути Ғанӣ Абдулло, Носируф ва Ғайра китобашро ба тарҷумаи марҳум Мунзим ҷоп кунонда, пули бисёре гирифта буд. Акнун ин «болшевики дуоташа» (ба истилоҳи нонвойҳо) соли гузашта ариза додаст, ки ӯ (Туйғун) дар Душанбе бар зидди миллатчиҳо мубориза кард, аммо Лоҳутӣ Раҳим Ҷошимро аз Самарқанд ҳамроҳ оварда, бо зӯр котиби нависандаҳо кард. Лоҳутӣ бо Ғанӣ Абдулло Носируф ва дигар душманони халқ гӯе ки дӯст буд. Коркунони онрӯзаи Союзи нависандаҳои СССР аҳдан ин хатро пинҳон карданд ва шӯҳрат додаанд, ки бар зидди Лоҳутӣ матриёлҳо ҳам ҳаст. Ман ба ин ҳарзагӯиҳо аҳамият намедихам – ку, аммо дигарон ё амалан ё ҳақиқатан аҳамият дода буданд. Фақат чанд рӯз пештар масъала ошкор шуд, (баъд аз маърӯзаи раф. Ждануф дар съезди партия) ки фақат аризаи Туйғун будааст. Табиист, ки собит кардани ин бӯхтони бешарафона осон аст. Шумо ёдатон ҳаст рафиқ Айнӣ ҷӣ қадар ману шумо протест кардем, ки Раҳим Ҷошим котиб нашавад ва раф. Бройдо ҷиддан протести моро рад карда ва талаб кард, ки Раҳим котиб шавад. Дар зимни ҳамин кор ман аз Сталинобод рафтам ва то Бройдо секретори ЦК буд, дигар ба он ҷо барнагаштам. Ҳоло виз-визи ин пашаи беномус ду соли тамом маро азоб дод ва намедонистам, ки ин таъқиб ва бадрафторӣ аз кучост. Ҳоло маълум шуд. Агар ҳамон рӯзе, ки ин аризаро гирифт, раҳбари онрӯзаи нависандаҳо онро ба маҷлис мегузошт, ҳақиқат ҳамон рӯз маълум мешуд. Аммо маслиҳати шахсии ӯ дар ин будааст, ки онро пинҳон кунанд ва шӯҳраташро олами ...

Дар ҳар ҳол ҳақиқат қавитар аз тӯҳмат аст».

Бо салом ва эҳтиром Лоҳутӣ

манфиати Ҳукумати Советӣ хоҳед навишт. Шумо дар мактуби худатон гила кардаед, ки «одамони поёнӣ ҳарчи тавонистанд дар ҳаққи шумо бадӣ карданд».

Охир, домуллоҷон, одамони поёнӣ дар ҳаққи кӣ бадӣ накардаанд? Албатта, мо «поёнӣ»-ро нисбат ба сифат ва ахлоқи онҳо мегирем.

Шумо мебинед ба он марди бузурги замонӣ, ба Максим Горкий чиҳо кардаанд? Ва шумо медонед, ки то дақиқаи мурдан ба хидмати коргару деҳқон, ба хидмати ватани сусиёлистӣ машғул буд. Ин барои мо дарс бояд шавад. Агар хидмати мо ба халқу ба партияи коммунистӣ содиқона бошад, он вақт кори мо фоиданок, ҳаёти мо қиматдор ва асари мо ҷовидона аст ва аз ҳеч кас ва аз ҳеч чиз набояд битарсем. Мунтазири хондани асарҳои нави шӯроии шумо мухлисатон Лоҳутӣ».

Вақте ки масъулият боло мегирад, шахс аз пайи нишону мукофотҳои гуногун наметозад, балки аз пештара беҳтар кор мекунад, худро дар майдони заҳмат нишон медиҳад. Беҳтараш бихонему бишназем, ки Лоҳутӣ чӣ мегӯянд.

Рафиқи мӯхтарам! Дар яке аз хатҳо навишта будед, ки байти шикоятomezи «Ё бар руҳи ман намешавад боз, Ё Қалъаи бахт дар надорад»-ро ба ғазали дигар бигузoram. «Сабабро худатон ҳис мекунед» гуфта будед. Ман аз ин чунон фаҳмидам, ки шумо мегӯед мабодо мардум ҳаёл кунанд, ки Лоҳутӣ ба воситаи нагирифтани нишон ранчидааст. Инро шумо дуруст фаҳмидаед ва аз ин насиҳататон муташаккирам. Аммо инро ҳам илова мекунам (на барои шахсан шумо), ки агар ман як зарра дар ҳаёли нишон гирифтани будан ё ҳастам, ё аз ин нагирифтани хатто сояи ҳаёл ҳам ба сарам афтада бошад, бояд номамро аз дафтари одамҳо берун кунанд. Гирифтани нишон, албатта, шараф аст. Аммо фақат ба хотири гирифтани нишон кор кардан чандон шарафе надорад. Масъалаи дигаре аст худро муқобили тӯҳмат ва иғвои бешарафон мудофия кардан. Шумо ин Туйғун ном шоири туркро мешиносед. Чандин сол пеш дар

кардан монда будед, даровардан муносиб менамояд. Албатта, сабаби таклифи маро худатон медонед.

Мактуби якуми март навиштаатонро бо шоҳғазал бо ин мактуби аз Звеногород фиристодаатон 8-уми моҳи март гирифтаам. Ин ғазал, ки ман мислашро аз ин пеш надидаам, маро девона кард. «Ин шеърӣ тару тоза зад оташ ба ниҳодам. Дар даҳр чунин оби шарарбор кӣ дидаст», ки ман дида бошам. Хусусан байти саввум-Ғайр аз дили ман шери ситамкаш кӣ шунидаст, Чуз чашми вай оҳуи ситамгор кӣ дидаст».-тамоман як эҷоз аст. Ситамкашии шерона ва ситамгарию оҳувона, ки ҳар дуи инҳо ҳам дида нашудаанд, муқобили якдигар афтада, аввалӣ ҳолати дили ошиқӣ шоирро ва дувумӣ хусусияти чашми маъшуқи ӯро баён карда, як қиёмат барпо медоранд. Ин як қиёматест, ки пеш аз ин воқеъ нашудааст ва баъд аз ин воқеъ нашуданаш ҳам (мисли қиёмати динӣ) мумкин нест.

*Чашмаи ба нигоҳи ғазаб аз ҳар тарафам тир,
Бар дил занад ин гуна тарафдор, кӣ дидаст.*

Ин мазмуни бикр аст, ки то ҳол касе тасарруф накардааст ва натавонидааст, ки тасарруф кунад. Акнун меоме ба сари матлаъи

*Кораш ҳама, ноз аст чунин ёр кӣ дидаст,
Нозаш ҳама бо мост, чунин кор кӣ дидаст.*

Ин ҳама чунон тоза, чунон мазмуни нав, чунон равон аст, ки сазовори болонишинӣ аст ва тамоман ҳақ дорад, ки дар ин ғазал матлаъ шавад. Аммо дар хотир чунин мерасад, ки дар мисраи дувум агар ба ҷои «нозаш ҳама бо мост», «нозаш ҳама кор аст» мебуд, илова ба ин ки сар то пой матлаъ тардиди акси пурра мегардид, як тозагии дигар ҳам пайдо мекард, нози маҳбуби Лоҳутӣ ҳам бояд бар хилофи нози маҳбубони дигар – ҳама кор бошад.

Истилоҳи «сар бидех»-ро дар миёнаи тоҷикон то ҳол ман нашунидаам, аммо дар ёд дорам, ки дар Бухоро ин

гуна муомила буд ва чизи иловашаванда як ном ҳам дошт, ки ғайр аз «сар бидеҳ» буд, лекин ҳарчанд фикр мекунам, он ном ба хотирам намерасад. Дар ҳар ҳол дар вақти чоп эзоҳ додан даркор аст.

Ҳар равшанфикру ҳар шахсе, ки чор ё панҷ сол ҷорубзани даҳлези мактабҳои олии буд, аз илми фалсафа огоҳ аст. Байни материализму материалист фарқ мегузорад. Материализм ақидаи фалсафӣ-сиёсӣ аст. Материалист пайрави ҳамин ақида, яъне шахсе, ки ақидаи материализмро мепарастад ва ба ақидаи идеализм муқобил мегузорад. Агар шахс бо ягон сабаб, масалан, надониш, сарфаҳм нарафта ё безътиборӣ фарқ нагузорад, боиси маломат мешавад, чи тавре ки бо шоири маҳбубамон Миршакар рӯй медиҳад. Устод Садриддин Айни дар мактубашон аз 10 апрели соли 1937 ба Лоҳутӣ нигаронӣ мекунад:

«Дар як ҷои мактубатон «қуфл (ё қулф) навиштед. Ба ин муносибат чизе ба хотирам омад, ки ҳарчанд вақт танг бошад ҳам, менависам: «Достони Вахш»-и маро ба Миршакар барои таҳрири сиёсӣ додаанд. Вай дар катори эътирозҳои сиёсии беасосаш эътирози забонӣ ҳам кардааст ва ба ин далел овардааст, ки автор дар 72 саҳифа 124 эзоҳ додааст. Ва ҳол он ки ин эзоҳҳои ман бештари дар бораи нешбанд, навбар, поёноб ва рағбанд барин калимаҳо буд, ки инҳоро деҳқонии бесавод, аммо ҷавонони «саводи сиёсинок» намедонанд. (Таҳрири забонӣ карда чанд мисраъро вайрон ҳам кардааст). Пеш аз навиштаҳои ман дар адабиёт нагузаштааст ва маънияш - даҳанмард одаме аст, ки касони дар атрофаш буда ба гапи вай медароянд ва дар вақти лузум ӯ аз Даҳанмард аз даҳанкалон фарқнок аст. Даҳанкалон ҳамеша сифати салбии одамро ифода мекунад, аммо даҳанмард гоҳо дар маънии салбӣ ва гоҳо дар маънии эҷодӣ меояд. Акнун намедонам, ки ман бо ин раҳбарони забони тоҷик чӣ кор кунам. Инҳо забони адабии классиқиро надонанд ва забони зиндаи халқиро надонанд ва маҷбуран кунанд, ки

«Ман агар пир намебудам, ба ин аҳвол сабр карда метавонистам, зеро яқин дорам, ки ба тафтиши дурусти советӣ оқибат ҳақиқат маълум хоҳад шуд. Лекин азбаски пири барҷомонда шудаам, метарсам, ки то зухур омадани ҳақиқат организми ман тоб наоварда маҳв шавад».

Айни бо ин мактуб ба унвони роҳбарони ҳизб ва ҳукумати Ёзбекистон Тоҷикистон ва Иттиҳоди нависандагони СССР аризаи муфассале (дар ҳаҷми 30 саҳифа) навишта ба Лоҳутӣ фиристодааст ва илтимос кардааст, ки дар тарҷумаи он ёрӣ расонад».

Устод Лоҳутӣ бо вучуди серкорӣ масъулият бадӯш гирифта, ҳамроҳи Бону ҳам тарҷума мекунад, ҳам ба ҷойҳои зарурӣ мерасонад. Лоҳутӣ дар ин хусус дар номааш аз 6 апрели соли 1938 менависад:

Фозили мӯҳтарам! Мактуби аввалини шуморо, ки гирифтаам, ба забони русӣ тарҷума кунанда ба маҷлиси секретариат дода ва тақлиф кардам, ки зудтар кори шуморо расидагӣ карда як хотима диҳанд. Ман гуфтам, ки вақте роҷеъ ба як нависандаи машҳур дар сари забонҳо ва дар баъзе рӯзномаҳо нисбатҳои бад медиҳанд, ақидаи ман ин аст, ки бояд расидагии комил ва тафтиши сара дар он бора бишавад, ки:

1. Агар он гапҳои забонакӣ ва навиштагӣ дурустанд, пас инро ошкор намуда ба он кас ҷазои даркорӣ диҳанд.

2. Агар ин гапҳои кӯча ва баъзе матбуот асос надорад, бояд ба таври қатъӣ гӯянда ва нависандаи онҳоро фош намуда ва ҷазои даркорӣ диҳанд, ки обрӯи мардумро набурда бигузоранд хидмат кунанд».

Ҳаминро ба рафиқон Прутопопуф ва Юсуфуф ҳам гуфтам. Р. Паустовский ба ҷамъияти нависандагон телеграмм фиристод, ки комиссия кунанд. Чанд рӯз пеш телегроми рафиқ Юсуфуф расид, ки ки муждаи дуруст шудани кори шуморо медиҳад. Ин ҳамаро хушҳол кард, ки охираш ба хуррамият анҷом гирифт.

Ман яқин дорам, ки ба сахтиҳо таслим нашуда, асарҳои хуби ба манфиати халқи фотехи шӯроӣ, ба

1. Омӯхтану таҳлилу таҳқиқ намудан.
2. Мунтазам хондан, мазмуни чизи хондаро ба дигарон нақл кардан, шавки дигаронро овардан.
3. Аз бар намудани пораҳои алоҳида, ки тарзи панду андарзро доранд.
4. Вақти зарурӣ (нишастҳо, суҳбатҳо, базму чашнҳо, конфронсу вохӯриҳо...) ба хотир овардан.
5. Дар иншои мақолаю асарҳо мисол овардан.
6. Чашнвораю ёдбудҳо оростан;
7. Ва ниҳоят, ифтихор кардан аз он ки ман ҳам соҳиби ҳамин забонам, хӯшачини ҳамин адабиётам.

МАКТУБҲО ВА ТАРБИЯИ ҲИССИ МАСЪУЛИЯТШИНОСӢ

Ду саромади адабиёти замони шӯравии тоҷик дар вазифаҳои гуногуни давлатию ҷамъиятӣ кор кардаанд. Онҳо аъло дарк мекарданд, ки ҳар гуна вазифа, аз ҷумла давлатию ҷамъиятӣ, хурду калон, шахсию умумӣ масъулият дорад. Маҳз масъулият вазифаро пурбор мегардонад, рангу бор мебахшад. Одами масъулиятшинос ҳаргуна супоришу хоҳишҳоро, агар ба нафъи кор бошанд, сари вақт ва босифат анҷом медиҳад. Ба ин мисол зехн мемонем, ки онро донишманди муҳтарам М. Осимӣ ҳам дар «Сарсухан» овардаанд: «Соли 1937 дар рӯзномаҳои «Ҳақиқати Ўзбекистон» ва «Ленин йӯли» дар ҳаққи Айнӣ мақолаҳои саропо тӯҳматангезе чоп шуданд. Муаллифони ин мақолаҳо эҷодиёти Айниро тамоман ба таври дигар маънидод карда, асарҳояшро ба Ҳукумати Шӯравӣ душманона ва худӣ ўро душмани синфӣ эълон карданд. Ин тӯҳмати ногаҳонӣ устод Айниро ҳам ба ғазаб овард ва ҳам маъюсу малӯл гардонид. Устод Айнӣ ба устод Лоҳутӣ дар ин рӯзҳои ногувор мактуби пурсӯзу гудозе навишта, ўро аз вазъи ҳоли пуризирибӣ худ бохабар намудааст. Ў, аз ҷумла, дар ин мактуб навиштааст:

«чизе навис, ки ман фаҳмам» дар ин сурат вой бар ҳоли ману монанди ман.

Аҷоиб дар ин ҷост, ки муҳаррири «сиёсӣ» дар як ҷои тақризи худ...мо материализм ҳастем» гуфтааст. Муҳаррири сиёсии «материалист», ки аз материализм то материалист фарқ накунад ва инро надонад, ки одам метериализм намешавад, балки материалист мешавад, пас дар ҳаққи асар ва муаллифи он чӣ хоҳад накунад».

Боқӣ эҳтиром Айнӣ.

Баҳси доманадоре оид ба калимаи «чангара» сурат мегирад.

Устод Айнӣ дар як мактубашон аз 21 июли соли 1946 менависанд: «Аз рӯи гуфтаи Камол, дар байни шумо ва баъзе эронӣён бар болои калимаи «чангара» мубоҳиса рӯй додааст. Онҳо гӯё ба шумо эътироз мекардаанд, ки калимаи мазкур сирф калимаи тоҷикӣ аст, ба забони форс-эрон ҳеҷ алоқае надорад.

Фақир (Айнӣ) ин гуна эътирози он касонро шунида тааҷҷуб кардам. Ҳарчанд дар «Шоҳнома» ва дигар ашъори шоирон ва устодони форсизабон диданам, ин калимаро дар ёдам нест, аммо бо далелҳои раднопазир исбот карда метавонам, ки ин калима моли ҳолиси умуми форсизабонон аст. Далели ман ба тарзи зерин аст: ҷойи инкор нест, ки калимаи «чанг», ки решаи калимаи мазкур аст, аз рӯзи баромадани форсии ҷадид то имрӯз ҳам дар Эрон ва ҳам дар Турон кор фармуда шуда омадааст. Инчунин муштакоти ин калима, масалан, «чанговар», ки исми макон аст ва инчунин «чангҷӯй», ки исми сифатии манфии ин калима аст, умумианд.

Акнун мо калимаи «чангара» - ро таҳлил карда мебинем: «чангара» монанди «коргар» исми сифатии умумии ин калима аст, ки тамоман ба қоидаи забони форсӣ мувофиқ аст ва ҳар касеро, ки чанг мекунад, «чангара» гуфташ мумкин аст.

Қоидаи дигаре дар забони форсӣ ҳаст, ки мувофиқи он ҳар гоҳ исми сифатии умумиро ба як чиз ё ба ягон гурӯҳ

махсус кардан хоҳанд, дар охири он калима часпаки «а» ё «ак» -ро мечаспонанд.

Чунончи, «девор», ки маънии маълум дорад, вақте ки вайро ба асотираи даруни чоҳ ё ба давродаври кӯх махсус кардан хоҳанд «девора» гуфтанд, ки мо ҳеҷ гоҳ аз ин калима маънии «девор»-и маълумро намефаҳмем ё ин ки калимаи «оташгир» ба ҳар чизу ба ҳар касе, ки қобилияти оташро гирифтанд дошта бошад, содиқ меояд. Вақте ки хоҳанд ин калимаро ба олати оҳанини маълуми оташбардор махсус кунанд, бо иловаи «ак» «оташгирак» гуфтаанд. Инчунин калимаи «тар» ба ҳар чизе, ки тарӣ, обият дошта бошад, рост меояд. Вақте ки мардум хоҳанд ин калимаро ба сабзавоти махсус хос кунанд, «тара» гуфтанд.

Монанди ин калимаи «Чангара», ки маънии умумии «Чангкунанда» дошт, хоҳанд ба касе, ки бебоист (ё бо сабабҳои сохта) бо одамон чанг мекунад ва ҳамеша барои чанг сабабҳо омода менамояд, хос гардонданд, ба ин калима часпаки «а» илова намуда «Чангара -чанг -гара» гуфтанд.

Мувофиқи қоидаи дигари забони форсӣ, ки ҳар гоҳ дар калимаҳои мураккаб ду ҳарф аз як чинс ё ҳарфи қариб алмаҳраҷ дар як чо ояд, яке аз онҳоро ҳазф мекунанд. (Чунончи сафедор ба маънои дарахти маълум, ки дар асл сафеддор буд, ё ин ки «ягона» ки дар асл «як-гона» буд) яке аз ҳарфҳои «г»-ро ҳазф карда «чангара» гуфтанд ва аз ин калима маънии чангкунандаи манфӣ-бадро ифода намуданд (тоҷикон ин калимаро чунон ки ба одами чангчӯй ба маънои манфиаш кор мефармуданд, инчунин ба хурӯс, ба тагал (кӯч) ва монанди ингуна паррандагон ва ҳайвонот ҳам, ки зиёда чангдӯст бошанд, кор мефармоянд).

Дар ҳар ҳол ин гуна калимаҳо, ки ҳеҷ набошад ҳамаи муштакоташ дар адабиёт ва гуфтугузори ҳамаи форсизабонон кор фармуда мешаванд ва сохташ тамоман мувофиқи қоидаи забони форсӣ аст, аз оилаи забони

форсӣ бароварда партофта-дониста ё надониста забони худро танг кардан аст.

Ман дар тааҷҷуб мондам, ки шумо то ҳол китобчаи «Дар бораи Фирдавӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ» навиштаи маро надидаед. Ман дар охири ин китобча як қисм луғатҳои махсуси тоҷикӣ медонанд, аз «Шоҳнома» ёфта дарҷ кардам, ки аз назар гузарониданаш бефоида нест. Ба ин муносибат ба ин китобча як нусха ва инчунин аз «Муқаннаъ» ва «Темурмалик» ном китобчаҳои, ки дар айёми Чанги Бузурги Ватанӣ чоп шуда буданд, як нусхагӣ бо бандерол ба хидмат фиристодам. Умед, аст, ки қабул фармоед».

Нотавонбинону худобехабарони зиёде мебошанд баъзе бузургони халқи моро рабоянд. Чуноне ки дар ҳаққи устод Рӯдакӣ, Ибни Сино карданд. Устод Айни инро шунида дар мактубашон аз 4 августи соли 1940 менависанд:

«Ман шунидам, ки Саъдиро ба шоири форсу тоҷик номидан баъзе шарқшиносон розӣ нашудаанд, аммо ман аз тарҷеъбанди ӯ ёфтам, ки вай худро тоҷик номидааст. Ӯ мегӯяд:

*Гуфтори хушу лабони борик
Мо атяба фока чалла борик...
Аз баҳри Худо, ки моликон ҷавр,
Чандин накунанд бар мамолик.
Шояд ки ба подшоҳ бигӯянд,
Турки ту бирехт хуни тоҷик.*

Оре, Ӯ (Айни) аз он меболид, ки Саъдӣ худро тоҷик гуфтааст, Абӯалӣ ибни Сино худро дар саргузашташ тоҷик номидааст. Ҳамзамон таъкид мекард, ки болидану ифтихор кардан кам аст. Бояд қадр кард ва ҳамин қадрдонию қадршиносиро дар қалби халқу наслҳо тарбия намуд. Чӣ маъно дорад расидан ба қадри забону адабиётмон?